

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КОВАЛЬЧУК НАТАЛІЯ ДМИТРІВНА

Допускається до захисту:
в. о. завідувача кафедри
психології, д-р екон.
наук, доцент, професор
_____ В. А. Оверчук
«___» _____ 2021 р.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ,
ЯКІ МАЮТЬ СУДИМІСТЬ**

Спеціальність 053 Психологія
Магістерська робота

Науковий керівник:
Ю. В. Кушнір,
доцент кафедри психології
к. пед. н., доцент

Оцінка: ____/____/_____
(бали / за шкалою ЄCTS / за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2021

АНОТАЦІЯ

Ковальчук Н. Д. Психологічні особливості осіб, які мають судимість. Спеціальність 053 «Психологія», Освітня програма «Психологічна реабілітація». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

У магістерській роботі теоретично-обґрунтовано, досліджено та проаналізовано питання психологічних особливостей осіб, засуджених за кримінальні правопорушення. В теоретичній частині уточнено сутність поняття особи, яка має судимість, розкрито основні підходи до вивчення психологічної складової особи злочинця та її системи ціннісно-мотиваційних орієнтацій.

Особлива увага приділена емпіричному дослідженню психологічних особливостей осіб, які відбувають покарання в колонії максимального рівня безпеки. Проведено діагностику психологічних особливостей та поведінки злочинців, виявлено рівень агресивності та досліджено ціннісні орієнтації. Проаналізовано ризик вчинення повторного кримінального правопорушення. В третьому розділі зроблено аналіз, систематизація та інтерпретація отриманих результатів емпіричного дослідження, надано рекомендації щодо досягнення позитивних змін психологічних особливостей та поведінки осіб, які мають судимість.

Ключові слова: особа, злочинець, правопорушення, психологічні особливості, ціннісні орієнтації.

Табл.3. Рис.12 Бібліограф.: 63 найм.

Kovalchuk N. Psychological features of persons with a criminal record. Specialty 053 «Psychology», Educational program «Psychological Rehabilitation». Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The issues of persons' psychological characteristics, convicted of criminal offenses are theoretically sound, researched and analyzed in the master's thesis

work. The theoretical part clarifies the essence of the concept of a person with a criminal record, reveals the main approaches to the study of the psychological component of the offender's personality and its system of value-motivational orientations.

Particular attention is paid to the empirical study of the psychological characteristics of persons serving sentences in a maximum security colony. Diagnostics of psychological features and behavior of criminals is carried out, the level of aggression is revealed and value orientations are investigated. The risk of committing a repeated criminal offense is analyzed.

The analysis, systematization and interpretation of the results of empirical research is done, the recommendations for achieving positive changes in the psychological characteristics and behavior of persons with a criminal record are provided in the third part.

Key words: a person, an offender, an offense, psychological features, value orientations

Table. 3. Fig. 12. Bibliography: 63 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ.....	9
1.1. Поняття «особа злочинця» в сучасній науці.....	9
1.2. Теоретичний аналіз досліджень психологічних особливостей осіб, які мають судимість.....	14
1.3. Мотивація та ціннісні орієнтації осіб, які мають судимість як психологічна складова злочинної діяльності.....	28
Висновок до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ СУДИМІСТЬ.....	35
2.1. Опис вибірки та етапів дослідження.....	35
2.2. Опис методів і методик дослідження.....	38
2.3. Специфіка дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість.....	51
Висновок до розділу 2.....	53
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ СУДИМІСТЬ	55
3.1. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.....	55
3.2. Рекомендації щодо досягнення позитивних змін психічного стану, особливостей поведінки і особистості засуджених.....	68
Висновок до розділу 3.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми. Особи, які мають судимість представляють особливу категорію населення країни, що чинять протиправні дії, злочини. Вивчення психологічних особливостей та системи ціннісно-мотиваційних орієнтацій як складової протиправних дій сприяє пошуку альтернативних методів боротьби зі злочинністю, розробці рекомендацій щодо покращення психоемоційного стану, поведінки та ресоціалізації засуджених.

Питанням особи злочинця задаються представники різних галузей, проте, недостатньо висвітленими в психологічній науці залишаються питання щодо індивідуально-психологічних особливостей злочинців та їх психологічної реабілітації. Окрім цього, загострення ситуації з поширення корона вірусної хвороби негативно впливає на сучасний стан дослідження проблематики психологічних особливостей ув'язнених, вносить нові обмеження та корективи.

У зв'язку з вищевикладеним, представляється актуальним дослідження питання психологічних особливостей засуджених, що і зумовило вибір теми: «Психологічні особливості осіб, які мають судимість».

Об'єкт дослідження: особистість як психологічний феномен.

Предмет дослідження: психологічні особливості осіб, які мають судимість.

Мета роботи: виявити психологічні особливості осіб, які мають судимість та розробити рекомендації щодо досягнення позитивних змін у поведінці засуджених.

Завдання дослідження.

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз літературних джерел щодо дослідження психологічних особливостей засуджених.
2. Підібрати та описати методики, провести емпіричне дослідження щодо психологічних особливостей осіб, які мають судимість.

3. Провести аналіз, систематизацію та інтерпретацію отриманих результатів.

4. Розробити рекомендації щодо досягнення позитивних змін психологічних особливостей та поведінки осіб, які мають судимість.

Гіпотеза дослідження: психологічні особливості осіб, які мають судимість відображаються в деформації самоконтролю, підвищеному ступені імпульсивності, чутливості у міжособистісних відносинах, агресивності, низькій соціальній пристосованості, психологічному відчуженню від оточуючих, деформації ціннісних орієнтацій.

Методи дослідження: теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психологічної літератури з метою визначення психологічних особливостей осіб, які мають судимість; аналіз та порівняння різних поглядів учених щодо психологічних особливостей особистості злочинця; емпіричні: анкетування, психологічні тестові методики; статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення; методи математичної статистики: середнє арифметичне.

Для вирішення визначених задач та мети, а також перевірки гіпотези було використано наступні психодіагностичні методики:

1. Опитувальник Міні-мульт (Скорочений багатфакторний опитувальник для дослідження особистості (СБОО)).
2. Опитувальник рівня агресивності (А. Басса-М. Перрі).
3. Методика М.Рокича «Ціннісні орієнтації».
4. Анкета «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення».

Наукова новизна дослідження обумовлена уточненням результатів, щодо проблематики вивчення особи злочинця та отриманням нових даних психологічних особливостей осіб, які мають судимість та відбувають покарання в колонії максимального рівня безпеки. В магістерській роботі розроблено рекомендації щодо досягнення позитивних змін психологічних особливостей і поведінки засуджених, збереження їх психічного здоров'я, в

умовах перебування в місцях позбавлення волі, що ґрунтуються на результатах емпіричного дослідження та стратегії реформування пенітенціарної системи в Україні.

Практична значимість дослідження полягає в систематизації отриманих результатів дослідження та розробці психологічних рекомендацій, спрямованих на зниження рівня агресії, попередження депресивних станів та зменшення ймовірного ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень особами, які мають судимість. Результати дослідження можуть враховуватися практичними психологами при плануванні та організації психологічної допомоги особам, які мають судимість.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом публікацій основних аспектів магістерської роботи висвітлених у вигляді тез на III Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів та молодих вчених «Актуальні проблеми освіти і науки: досвід та сучасні технології», 20 травня 2021р., м. Вінниця, з темою «Ціннісні орієнтації злочинців». Тези магістерської роботи за темою «Діагностика психологічних особливостей осіб, які мають судимість» було опубліковано у Віснику студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса, Випуск 13, Том 2, 2021р. Психологічні особливості осіб, які мають судимість та проблеми соціально-психологічної ресоціалізації засуджених обговорювалися в ефірі Подільського радіо у проекті «Давайте поговоримо» за темою ефіру «Пенітенціарна пробація», про що свідчить довідка №33 від 30.06.2021 року.

Результати магістерської роботи підтверджено актом про впровадження результатів наукового дослідження в практику діяльності Державної установи «Ладизинська виправна колонія (№39)».

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загального висновку, списку використаних джерел, який складається з 63 найменувань та додатків. Загальний обсяг

магістерської роботи становить 107 сторінок, основний зміст викладено на 77 сторінках. Магістерська робота містить 3 таблиці, 12 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

1.1 Поняття «особа злочинця» в сучасній науці

Існування людини як індивіда, особи, особистості та індивідуальності привертає увагу багатьох вчених, які розглядають її через призму різних наук: філософія, правознавство, мовознавство, психологія. Це питання є одне з найважливіших і найактуальніших, так як людина, її діяльність, структура, психіка є ядром вивчення даних дисциплін.

Проте, людина завжди знаходиться в певній епосі, в певних кліматичних умовах, разом чи окремо від інших людей, тому цілком логічно, для дослідження її як особи, враховувати вплив на неї як природних, так і соціальних умов, різних факторів та чинників. Відомо також, що будь-яка особа формується на основі індивіда і якою вона стане, залежить від її спадковості, впливу суспільства та специфіки її мікро- та макросередовища.

Сукупність індивідів формує суспільство, тому індивіду притаманні певні риси суспільства, і навпаки, суспільство відображає певні риси та особливості кожного окремо взятого індивіда. Як зазначають С. П. Щерба та О. А. Заглада [59], індивід - це суспільна окремішність, своєрідний "атом", що гармонійно поєднує природні (вроджені) задатки та соціально набуті риси й властивості. Погодимось, що індивід має розглядатися як частинка роду і те унікальне в людині, що виокремлює її з-поміж інших людей, щось, що закладене природою та розвинулося під впливом цивілізації. Це певна неповторна цілісність, для якої властива єдність природного єства та психофізіологічної організації, спроможність взаємодіяти з природним та соціальним та діяти згідно своїх установок, переконань, цінностей.

Особу слід розглядати не просто як окремо взятий «елемент» суспільства у формі індивіда, але і як індивідуальну систему, що утворюється на природній та соціальній основах, але для розвитку та ефективного

функціонування потребує соціальне оточення. Автори С. П. Щерба та О. А. Заглада переконані, що особа - це єдина із систем, яка інтелектуально й соціокультурно облаштовує свою життєдіяльність у суспільстві, планує свій розвиток і саморозвиток, творить не тільки світ "другої природи", а й створює себе як людину - соціальну істоту [59].

Бути особою для людського організму означає бути наділеною свідомістю, володіти здатністю пізнавати зовнішній та внутрішній світ своєї особистості; бути суб'єктом власної життєдіяльності та спілкування; входити в різні суспільні відносини і контакти з навколишнім світом [45]. Особа наділена здатністю пізнавати та засвоювати культурну спадщину, а також вносити свої корективи для її збагачення. Процес становлення особи багатогранний, він передбачає формування та розвиток особистісних, соціальних, професійних цінностей, розуміння та пред'явлення себе як людини розумної, психічно здорової, культурної та духовної. Таким чином, особа - це окрема людина (окремий індивід), психічно здорова, що увібрала в свою свідомість, пам'ять, практику життєдіяльності все загальнолюдське (досвід, знання, культуру, звичаї), творчо переосмислила їх, переробила, "присвоїла" і повсякденно керується ним як своїм власним [59].

За М. В. Костицьким [26, с.12], поняття особи у діалектичному розумінні – цілісне утворення, яке виступає результатом складного процесу, в якому соціальне проявляється через внутрішні умови, біологічну природу людини.

В своїх роботах В. Л. Петрушенко вказує на те, що зазвичай, до поняття особи включають два найважливіших аспекти [44]:

По-перше, особа - це суб'єкт та об'єкт соціальних стосунків, тобто той, від кого продукуються соціальні дії та на кого вони спрямовані: за цією характеристикою особа постає у певних соціальних ролях...

По-друге, особа характеризується через особливий, неповторний внутрішній світ людини з її темпераментом, знаннями, переконаннями, ідеалами, ерудицією, цінностями.

Як зазначає М. В. Костицький, сучасна психологічна наука, в особі виділяє три ключові аспекти [26, с.13]:

- 1) внутрішньособистісний (інтраіндивідуальний) аспект, що включає темперамент, характер, здібності, тип вищої нервової діяльності;
- 2) міжособистісний (інтеріндивідуальний) аспект, який характеризує людину в її взаємозв'язках і взаємовпливах з іншими людьми, соціальними групами, суспільством;
- 3) надособистісний (метаіндивідуальний), аспект, що полягає в «продовженні» себе в інших людях, активному впливі на їх інтелектуальну та емоційно-вольову сфери, в забезпеченні ідеального представництва себе як особистості в інших людях за рахунок проведених у них «внесків» (персоналізації).

Немає сумніву, що інтелектуально розвинена особа легше орієнтується у розмаїтті соціальних явищ і процесів. Вона здатна правильно оцінити свої можливості й обрати ту чи іншу сферу прикладання своїх вмінь та зусиль. Вибір її соціальних орієнтирів, насамперед, залежить від типу суспільства, його відносин, держави, соціально-політичного устрою, загальної та політичної культури тощо.

З плином часу змінюються і межі соціальних орієнтацій. Історія нашої цивілізації, тенденції сучасного розвитку свідчать про те, що спектр соціальних орієнтацій особи також постійно змінюється та розширюється.

Становлення особи спочатку протікає в мікроколективі (сім'я, дитячий садок, школа тощо). Погодимося, що соціально пристосована сім'я зазвичай відіграє роль стримуючого чинника, який перешкоджає здійсненню злочину [57, с. 245]. Надалі становлення особи реалізується у макроколективі (приналежність до певних політичних сил, громадянин країни тощо). Тут формуються, реалізуються, змінюються чи фіксуються потреби, інтереси, здібності, ціннісні орієнтації, соціальні норми тощо. Перебування особи в суспільному середовищі зумовлює формування її життєвої позиції, яка й забезпечує орієнтацію в суспільстві. Життєва позиція особи,

насамперед, проявляється через її ставлення до інших людей, через суспільні установки й готовність до здійснення певних дій та їх реалізації. Злочин являється наслідком взаємодії людини і соціального середовища [9, с.170].

Людина найкраще розкриває свою силу, сутність та життєву позицію у діяльності. Процес соціалізації неможливий без продуктивної активності, що передбачає постійний набір та корекцію дій, вчинків та поведінки. В той же час, людина має володіти навичками самооцінки, розуміти наслідки своїх дій, усвідомлювати їх вплив на суспільство. За М. В. Костицьким, самосвідомість і самооцінка в сукупності утворюють той основний стержень особи, навколо якого складається її неповторний по різноманітності «портрет», характерна лише для неї специфіка [26, с.13].

Людська активність обумовлена прагненням до задоволення своїх потреб, які часом є необмеженими, тоді й виникає конфлікт між безмежними бажаннями та обмеженими ресурсами. Даний конфлікт різні особи вирішують по-різному. Більшість осіб, які є членами нашого суспільства йде стандартним шляхом та шукає правомірні засоби для задоволення своїх потреб, проте є і ті, які нехтують загальноприйнятими нормами поведінки, обираючи протиправний.

Ознаки правомірної поведінки можна поділити на юридичні, соціологічні, психологічні та аксіологічні. Нас, насамперед, цікавлять її психологічні ознаки. На думку Іванни Полонко, до психологічних ознак варто віднести такі [45, с. 134]:

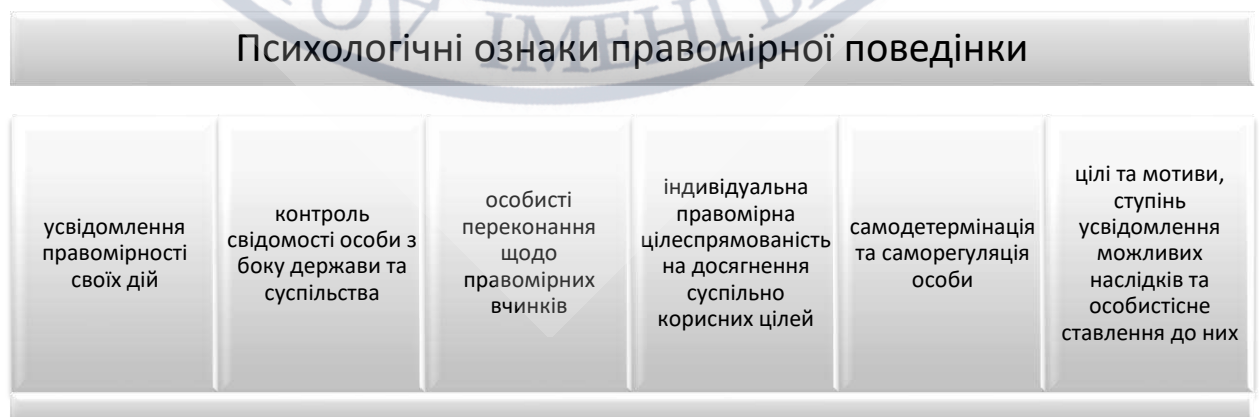

Рис. 1.1 Психологічні ознаки правомірної поведінки за І. Полонко

Згідно рисунка 1.1, виділено шість основних психологічних ознак правомірної поведінки, дотримання яких забезпечує загальний правопорядок та внутрішню правосвідомість людини.

Поряд з правомірною поведінкою існує і відхилення від неї, тоді йдеться про асоціалізацію особи. Наркоманія, алкоголізм, злочинність, жорстокість, є наслідком асоціалізації особистості.

Асоціалізація - засвоєння особистістю норм, цінностей, негативних ролей, стереотипів поведінки, які спричиняють деформацію суспільних відносин, дисгармонію у взаємодії людини і суспільства [41].

Як відомо, проявом асоціалізації є девіантна поведінка, тобто, така що відрізняється від загальноприйнятих у суспільстві норм права, культури, моралі.

Протиправна (девіантна) поведінка призводить до злочинних дій, під якими розуміється вчинення злочинного діяння, що передбачає наявність суб'єкта діяльності (суб'єкта його вчинення). Суб'єкт протиправної діяльності може бути судимий за вчинення злочинного діяння, але згідно частини першої, статті 88 Кримінального Кодексу України особа визнається такою, що має судимість з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості [52]. Для позначення цього поняття в юридичній літературі вживаються такі терміни як «особа злочинця», «злочинна (чи криміногенна) особа», «особа винного», «особа, яка вчинила злочин», «суб'єкт кримінального правопорушення». Незважаючи на певні відмінності, ці терміни використовуються як взаємозамінні.

У Кримінальному Кодексі України в частині 1 ст. 18 є таке визначення злочинця: суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [53].

Дослідники В. О. Коновалова та В. Ю Шепітько трактують це так [25, с.198]: особа злочинця - це соціально-психологічне поняття, яке охоплює

сукупність типових психологічних і моральних якостей індивіда, що формуються в результаті вчинення злочинів.

Наразі не існує правового визначення особи-злочинця, що поділяється за статевими ознаками. В своїх роботах Д. В. Давиденко спробувала визначити особистість жінки-злочинниці як сукупність соціально-демографічних, соціально-психологічних, моральних і правових властивостей, ознак, зв'язків, відносин, які характеризують особу, яка вчинила злочин [11, с. 198], проте воно корелює із типовими трактуваннями особи-злочинця.

Отже, особа злочинця – це поняття, яке відображає біологічні (генетичні), психологічні (ментального здоров'я) та соціальні (поведінкові) аспекти людини, що сформувалися внаслідок злочинних діянь.

1.2 Теоретичний аналіз досліджень психологічних особливостей осіб, які мають судимість

Питанню особи злочинця та засудженого в історії існування людства й до сьогодення присвячено чимало досліджень філософів, антропологів, медиків, психологів, психіатрів, юристів, соціологів, а саме Ю. Антоняна, Г. Аванесова, О. Бандурки, В. Батиргарєвої, І. Бентама, М. Гернета, Б. Головкина, В. Голіни, І. Даньшина, С. Денисова, Т. Денисової, А. Долгової, О. Джужи, В. Дрьоміна, А. Закалюка, А. Зелінського, О. Колба, В. Кудрявцева, Н. Кузнєцової, Й. Ланге, О. Литвинова, Ч. Ломброзо, Р. Мертон, О. Міхліна, С. Познишева, М. Стручкова, М. Таганцева, Г. Тарда, С. Тарарухіна, І. Туркевич, А. Тузова, І. Фойницького, З. Фрейда, І. Шмарова, К. Юнга та ін.

Ще за античних часів Аристотель, Платон, Сократ зробили перші спроби описати особу та її сутність. Пізніше, в період Відродження, багатогранність особи розглядалася через призму її позитивних та негативних якостей, були зроблені спроби подивитися на людину під іншим кутом, дослідити її не тільки як «Боже створіння», але і як представника

соціуму, який функціонує та взаємодіє у певних умовах. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. стали з'являтися праці, які певним чином описували особу злочинця. Так, І. Бентам одним з перших спробував розробити ідеальну модель злочинця та вказати на механізм формування емоційної сфери криміногенної особи [12, с.152]. У XIX–XX ст. особа розглядалася у співвідношенні біологічного, соціального та психологічного.

До соціально-психологічних теорій щодо вивчення причин злочинності, злочинної поведінки та злочинців належать погляди вчених Габріеля Тарда (1843–1904) та Еміля Дюркгейма (1858–1917). Ч. Ломброзо також головну увагу зосередив на фізичних недоліках людей, стверджуючи, що злочинність за своєю природою є спадковою. Вчений вважав, що існують люди зі схильністю до насильства через певні біологічні відхилення. Так, вивчаючи психологічний статус і особливості обміну речовин в організмі малолітніх злочинців, учені встановили, що в основі злочинів підлітків лежать причини не лише соціальні, а й генетично зумовлені особливостями обміну речовин. Поряд з виявленими психологічними показниками (підозріливість, злопам'ятність, схильність до демонстрації сили, не контрольованість емоцій) встановлено, що в усіх цих дітей глибоко порушений вуглеводний і ліпідний обмін, знижений вміст деяких гормонів [6, с.79]. Врешті, Ч. Ломброзо [1] дійшов висновку, що злочинець це істота, яка є носієм інстинктів первісної людини і нижчих тварин.

За тлумаченням С. Ніколаєнко, Зигмунд Фрейд у психоаналітичній теорії розглядав причиною злочинної поведінки взаємодією складових Ід та Его, а також в інфантильному емоційному переживанні особи. Кримінальна поведінка, на погляд вченого, є наслідком конфлікту між Его та супер-Его [37, с.79].

Дослідник Р. В. Павелків пояснює фрейдистську теорію особистості, що має у своїй структурі три компоненти [42]: Воно (Ід), Я (Его), і Над-Я (Супер-Его).

Ід – це основна і центральна частина особистості, яка є майже цілком несвідомою. Вона містить у собі психічні форми, які ніколи не були свідомими, а також ті, які свідомість виокремила як неприйнятні і витіснила. Ід не розпізнає добра і зла, моральних цінностей.

Его, з одного боку, підпорядковується несвідомим інстинктам, а з іншого — відповідає умовам реальності. Ця частина особистості відповідає за поведінку, здатна контролювати вроджені інстинкти, а також має на меті зменшувати тривожність та посилювати позитивні почуття та реакції.

Супер-Его – це частина, що формується паралельно з Его і формує моральні правила і цінності, стримує чи корегує вчинки Его. Мотиви, думки, які порушують стандарти Супер-Его, переміщуються у несвідоме або підсвідоме.

За С. Ніколаєнко, послідовник З. Фрейда Соломон Аша називає цей конфлікт інтрапсихічним та додає, що люди з добре розвиненим супер-Его можуть здійснювати злочинні наміри в площині «відігрівання заборонених спонукань» [37, с.79]. Деякі психоаналітики (К. Холін, В. Мартинс) вважають, що кримінальна поведінка є наслідком сублімації цих явищ. А Г. Айзенк наголошує, що ймовірними ознаками кримінальної поведінки є екстраверсія (Е), нейротизм (Н) і психотизм (П), найбільший вплив на злочинну схильність особи має саме останній [37, с.79-80].

Вчений Л. Орбан-Лембрик вказує на те, що в психології, при вивченні соціально-психологічного аспекту визначення внутрішньої та зовнішньої протиправної поведінки особи слід дотримуватися наступних підходів [41]:

- соціально-типологічного;
- соціально-рольового;
- власне комунікативного.

На теренах нашої держави дослідженням осіб, які мають судимість та їх психологічних особливостей займаються такі науковці як Д. Александров, І. Вітенко, Б. Головкін, С. Денисов, О. Завойська, М. Козирєв, М.

Костицький, Н. Мачинська, Я. Наваліяна, С. Ніколаєнко, К. Новікова, Л. Орбан-Лембрик, Р. Павелків, В. Тимошенко Л. Шевченко та ін.

Існує думка, яка взагалі заперечує поняття особи злочинця і те, що вона має певні специфічні особливості та властивості. Б. Головкін наголошує, що певна група дослідників експериментально доводить зворотнє: різним видам злочинної поведінки відповідає специфічний комплекс психологічних рис і властивостей особистості злочинця [8, с.224].

Ми є прихильниками теорії, що особа злочинця не лише існує, а вона потребує ґрунтовного дослідження, адже вчинення протиправних кримінальних дій відображається на особистості, появі антисуспільної спрямованості, установки. Наразі у сучасних публікаціях згадується близько десяти психологічних теорій причин злочинності і особистості злочинця [4, с.100].

За С. Ніколаєнко, психологія суб'єкта кримінального правопорушення передбачає дослідження (виявлення механізмів відтворення соціально-психологічної реальності, способів соціально-психологічного відображення, конкретних зв'язків і відносин) психологічних механізмів протиправної поведінки, мотивацій різних видів злочинів, індивідуально-психологічних і соціальних чинників, ситуативних реакцій людини [37, с.79-82].

Дослідник М. Костицький, спираючись на праці А. І. Долгової, вказує на те, що для «криміногенної особи» характерним є:

1) утворення в умовах сильного протиправного та аморального впливу, наприклад, постійне споглядання протиправної діяльності членів сім'ї, колективів однолітків, навчально-виховних та трудових колективів;

2) існування системи скоєння хибних вчинків з морально-етичної точки зору і різноманітних протиправних дій, які повторюються навіть після вжиття заходів впливу;

3) така людина відчужена від соціального середовища та його системи ціннісних стандартів, що виявляється у фактичній чи психологічній відчуженості від джерела сильного позитивного відтоку (здорового

виховання, трудового колективу, сім'ї, організації) та тривалому перебуванні у колі людей зі схожою антисоціальною поведінкою або осіб, які приймають його таким, яким він є. Соціальний статус та ролі таких осіб внаслідок перерахованих вище факторів є деформованими;

4) деформована соціалізація особи, яка створює в ній якості, що є характерними для скривленого в моральному і правовому розумінні середовища, надає мотивацію для подальшої діяльності, яка визнається, цінується і заохочується в цьому середовищі;

5) усунення небезпеки, страху і сорому від можливої чи існуючої кримінальної, адміністративної та моральної відповідальності;

6) діяльність особи в кримінальній ситуації в залежності від її підтипу і провокує або створює конфліктні ситуації

У криміналістичній літературі під психологічними характеристиками особистості розуміють сукупність відносно стійких індивідуальних ознак, що визначають типову форму реагування і адаптаційний механізм поведінки, систему уявлень про себе, характер міжособистісних відносин і соціальної взаємодії [8, с. 224].

Система ознак особи, яка є правопорушником містить дані демографічного характеру, деякі моральні властивості і психологічні особливості [17, с.164]. Наочно психологічні властивості, які притаманні правопорушникам представлені на рис.1.2.

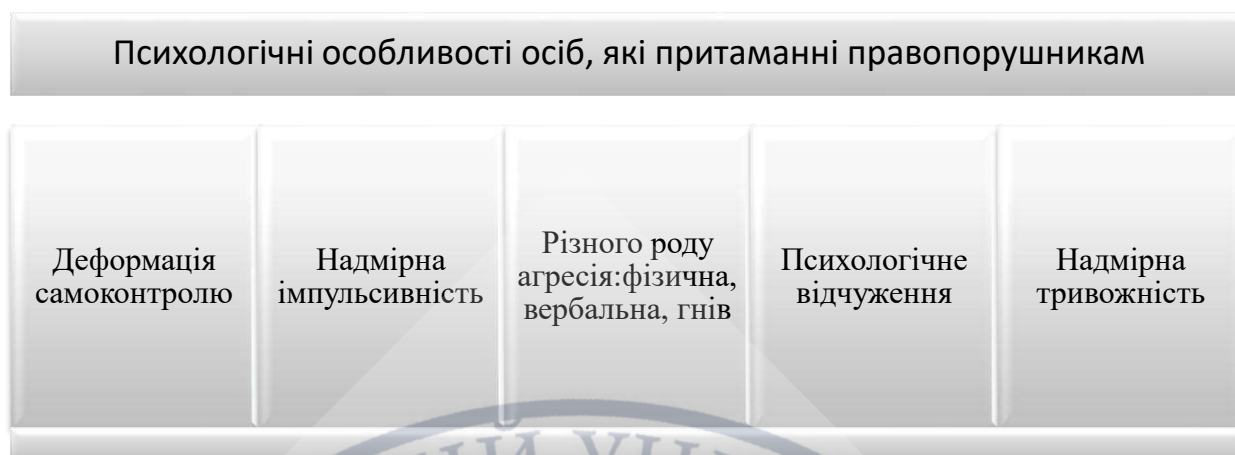

Рис. 1.2 Психологічні властивості особистості, що підвищують її криміногенність за В. І. Тимошенко

Згідно рисунка 1.2, зрозуміло, що до психологічних властивостей особистості, що підвищує її криміногенність, відносять деформацію самоконтролю, підвищений ступінь імпульсивності, чутливості у міжособистісних відносинах, агресивність, низьку соціальну пристосованість, психологічне відчуження від оточуючих; підвищений рівень тривожності, що переходить у страх за своє соціальне і біологічне існування [54, с.82].

Існує ймовірність, що накопичені переживання та тривоги, які довгий час витісняються у підсвідомість можуть формувати криміногенний потенціал. Більш того, ув'язнення та подальше відбування покарання, призводять до істотних змін в особистості засудженого та його поведінці [23, с.6]. Ось чому, процес ресоціалізації та психологічної реабілітації засуджених є таким важливим.

До основних елементів криміналістичної характеристики певного виду злочинів необхідно відносити тільки ті, котрі вирізняються чітким пошуковим спрямуванням [35, с.161].

Характерними рисами осіб, які вчиняють насильницькі злочини, більшість науковців вважає дефектність соціальної ідентифікації, емоційну обмеженість, імпульсивну агресивність. Такі особи відрізняються від інших типів злочинців крайнім егоцентризмом, примітивізмом, цинізмом,

прагненням до негайного задоволення спонтанних бажань. Конфлікти вони долають зазвичай шляхом насильства. Насильницькі злочини такі особи вчиняють з особливо жорстокою агресивністю, що свідчить про глибоку особистісну деформацію, сформованість в індивіда стійкої установки на агресивну деструктивну поведінку [38, с.202].

Правопорушники, які чинять злочини проти статевої недоторканості неповнолітніх мають такі морально-психологічні якості, як грубість, цинізм і неповага в ставленні до оточуючих, примітивізм у поглядах стосовно взаємин (що спонукає їх до фізіологічного акту), зловживання спиртними напоями, наявність патології у психіці [48, с.76].

Психологічна спільнота визначає психологічну структуру особи, яка складається з чотирьох підструктур, які розглянуто у роботах Р. Карпенко [20, с.146]. На рисунку 1.3 зображено чотири складових психологічної структури особи.

Рис. 1.3 Психологічна структура особи за Р. Карпенко

В свою чергу, спрямованість включає інтереси, бажання та переконання, які сформувалися в процесі виховання; досвід представлений набутими знаннями та, сформованими внаслідок життєдіяльності, вміннями та навичками; під особливостями окремих психічних процесів розуміємо

емоції та відчуття, увага, мислення, пам'ять; біологічні особливості включають темперамент, статеву приналежність, патологічні зміни тощо.

За результатами досліджень В. О. Коновалова, та В. Ю. Шепітько, існують різні підходи щодо вивчення структури особистості злочинця. Заслуговують на увагу пропозиції деяких авторів (А. Сахаров) виділяти такі категорії ознак щодо структури особи злочинця [25,с.199]:

- 1) соціально-демографічні: загальногромадянська сфера; сімейна сфера; побутова сфера; виробнича сфера;
- 2) соціально-психологічні: моральна сфера; інтелектуальна сфера; емоційна сфера; вольова сфера.

Існує інший підхід до розгляду структури особистості правопорушника, де її компонентами вважають:

1. Властивості ціннісно-нормативної сфери (погляди, ціннісні орієнтації, переконання, установки та інше); властивості мотиваційно-потребісної сфери (потреби, інтереси та інше); інтелектуальні властивості (рівень розумового розвитку, особливості мислення та інше); властивості, які є важливими у прояві злочинної поведінки (знання, вміння, навички, здібності); емоційні, вольові властивості, темперамент.

2. Якщо розглядати психологічну структуру особистості злочинця з точки зору виконуваних функцій щодо появи злочинної поведінки, то вона має властивості, які детермінують: а) криміногенне сприйняття тих або інших життєвих умов та подій; б) причини злочинної поведінки; в) сприйняття злочинної мети, яка визначається кримінальним способом реалізації мотивів; г) можливість скоєння злочинної дії – досягнення злочинної мети.

Поняття особи, яка має судимість відображає сутність особи, яка вчинила злочин, тому можемо говорити про типові ознаки особи, схильної до вчинення того чи іншого виду злочину [20, с.144]. Досліджуючи мотиви злочину є можливість окреслити загалом потреби злочинця, що наштовхнули його на вчинення злочину, і, як наслідок, встановити основні напрями

розслідування. Типові мотиви злочину, ознаки, властивості та якості особи злочинця дали можливість науковцям розробити типологію даних осіб.

Дослідники Н. Мачинська, О. Завойська висвітлили ідеї А. Егідеса, який виокремлює 5 основних психотипів [29, с.110-111]: паранояльний; епілептоїд; істероїд; гіпертим; шизоїд.

В своїх роботах С. Ніколаєнко зазначає, що існують різні варіації особи злочинця, розроблені класифікації поділяються на групи залежно від критерію [37, с.81-82]. Так, наприклад, розрізняють три групи, які наочно представлені на рисунку 1.4.

Рис. 1.4 Групи типології злочинців за С. І. Ніколаєнко

За рисунком 1.4, до першої групи належить типологія, у якій злочинці розрізняються відповідно до характеру особистісно-мотиваційних властивостей, що проявляються у злочинному діянні. Згідно цього критерію, виокремлюють особливо небезпечних, насильницьких, корисливих осіб, які вчинили злочини проти суспільного порядку, необережних.

Друга група (див рис. 1.4) поєднує типологію, в якій злочинці класифікуються відповідно до інтерактивної природи первісної особи з різними рівнями вираження, ситуаційними факторами злочину або ступенем спотворення, що залежить лише від початкового злочину особи. Прикладом

такого типу можна вважати варіант для неповнолітніх правопорушників, коли є два основних види: злочин і нещасний випадок. У свою чергу види злочинів поділяються на три підвиди: безперервна злочинність; ситуативна злочинність; ситуація.

До третьої групи (див. рис 1.4) відносять типологію, основою якої є соціальна спрямованість особи, схильної до злочинних дій. Одним з її різновидів є поділ злочинців з точки зору поєднання негативної й позитивної орієнтації особи у тій чи іншій мірі. Вище описана типологія виділяє наступні типи [2]:

- професійний тип - найнебезпечніший тип, який включає в себе професійних злочинців та особливо небезпечних рецидивістів. Орієнтація особи була скривлена і проявляється у вигляді негативно зосереджених дій та вчинків. Для нього характерні нехтування правовими нормами, низька моральна культура, антигромадське ставлення до суспільства. Цей тип характеризується внутрішнім спонуканням до повторення злочину і навмисним створенням обставин, що допомагають створенню прецеденту та вчиненню злочинів;

- звичайний тип: такі люди характеризуються помітно деформованою структурою соціальної орієнтації, слабшими позитивними елементами, нестійкими та суперечливими соціально-психологічними ознаками. Його характерними особливостями є низька правосвідомість, нечіткі межі між мораллю та аморальністю, нечіткі поняття «можливе» та «неможливе». Відмінність його від професійного типу полягає в тому, що він використовує життєві ситуації, але не проявляє ініціативи до створення таких ситуацій самостійно. Ця категорія включає повторних правопорушників, у тому числі рецидивістів.

- нестабільний тип – для осіб такого типу не притаманні значні деформації у структурній орієнтації особи. Співвідношення негативних і позитивних тенденцій приблизно однакові, що може призводити як до зниження, так і до зростання злочинності. Проміжною ланкою між злочином

і особою завжди присутня «відмовка», і лише її тлумачення або веде особу до злочину, або, навпаки, зупиняє від його вчинення;

- необережний тип – у цьому типі соціальної орієнтації переважають позитивні елементи, з мінімальною негативною спрямованістю. Для цього типу осіб характерним є необдумане ставлення до соціальних норм, що регулюють суспільну поведінку. Незначні злочини, як правило, можуть бути вчинені як навмисно, так і з необачності;

- випадковий тип – особи мають переважно позитивну спрямованість соціальної поведінки, без розбалансування у напрямку негативного компонента, вирізняються сталою правосвідомістю громадянина, скоюють злочинні дії лише у разі критичної життєвої ситуації. Зазвичай, ними є правопорушення, вчинені під впливом стресу, високого рівня душевної тривоги, що, у свою чергу, спричинені загрозливими діями потерпілого, або з перевищенням меж необхідної оборони. Даним особам властива не так раціональна як емоційна реакція на ситуацію, у ситуаціях з непередбачуваною кінцівкою, вони затрудняються у прийнятті правильного рішення і схильні до стереотипної поведінки.

Згідно приведеної типології можливою є виокремлення особи вбивці-маніяка, хулігана, шахрая, хабарника, кишенькового злодія та інших.

Дослідник М. Костицький розрізняє такі типи злочинців [26, с.15] як антисоціальний, асоціальний та ситуативний. Характерні ознаки типів злочинців за М. В. Костицьким графічно представлені на рисунку 1.5.

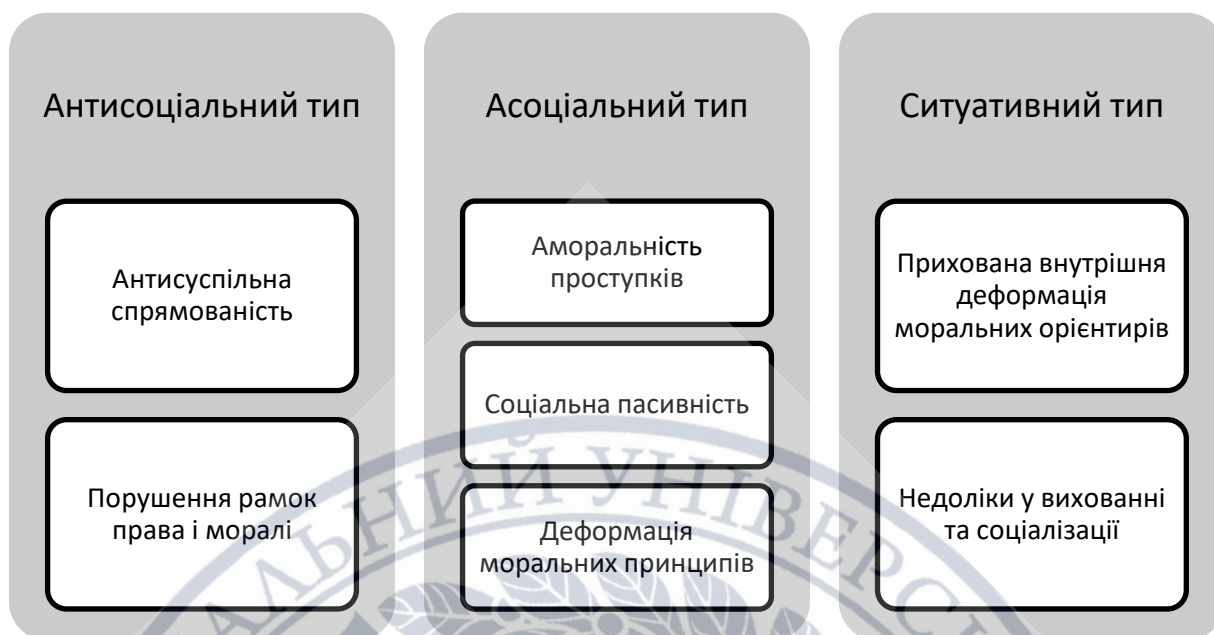

Рис. 1.5 Характерні ознаки типів злочинців за М. В. Костицьким

1. Антисоціальний тип, як зазначено на рисунку 1.5, має чітку, усвідомлену анти суспільну спрямованість в діяльності та власній поведінці. Особа даного типу постійно порушує рамки громадського права і моралі, навмисно створює ситуацію, що є сприятливою для вчинення злочину.

2. Для асоціального типу (див. рис. 1.5) характерними є схильність до вчинення аморальних проступків і правопорушень незлочинного характеру, пасивність у соціальному середовищі, деформація моральних принципів, необхідність пристосовуватися до впливу осіб з антисоціальною орієнтацією поведінки, які оточують дану особу. Скоєні злочини часто не є запланованими, але в той же час цілком може вкладатися в звичний стиль поведінки, реальний спосіб життя.

3. Для ситуативного типу (див. рис. 1.5) особи злочинця головну роль у скоєному злочині займає конфліктна ситуація, що спричинена неправомірною поведінкою потерпілого та несприятливим збігом обставин. У ситуації скоєння злочину проявляються приховані внутрішні деформації у його моральних орієнтирах, недоліки у вихованні та соціалізації.

В своїх роботах В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько зазначають, що в психології особи злочинця розрізняють певні дефекти [25, с.199]:

1) як зазначено на рисунку 1.5, виокремлюють «дефекти індивідуальної правосвідомості (соціально-правовий інфантилізм, правова непоінформованість, соціально-правова дезінформованість, правовий нігілізм (негативізм), соціально-правовий цинізм, соціально-правове безкультур'я)»;

2) патологія сфери потреб особи (фізіологічні потреби, потреби в безпеці, потреби любові та близьких відносин, потреби в самореалізації тощо);

3) дефекти в особистісних установах (відсутність чітких установок, кримінальна установка тощо);

4) дефекти психічного розвитку (помічаються майже у 50 % засуджених).

Дослідник М. Костицький наголошує на тому, що окрему увагу слід звернути на психологічні аномалії та їх вплив на особу. Загалом, у більшості людей з психічними аномаліями переважають нормальні психічні явища і процеси, а тому вони в основному зберігають свої соціальні зв'язки: в переважній більшості випадків такі особи працездатні, дієздатні і осудні [26, с.15].

До психічних аномалій відносяться [26, с. 15-16]:

- 1) неврози і невротичні стани;
- 2) психопатії – збудливого, параноїдального, істеричного, нестійкого, гальмівного, шизоїдного, астеничного, епілептоїдного та ін. типів;
- 3) акцентуації характеру;
- 4) психопатичний розвиток і неправильне виховання;
- 5) затримки психічного розвитку;
- 6) затримки розвитку, пограничні з олігофренією;
- 7) залишкові прояви перенесених черепно-мозкових травм;
- 8) алкоголізм і наркоманія.

Потрібно пам'ятати, що злочинцем може бути і особа з правильними соціальними орієнтаціями, моральним і правомірним способом життя, соціально цінними установами, гармонійним розвитком інтелектуальної і

емоційно-вольової сфер, відсутністю аномальних відхилень в психіці і т. п., яка, однак, під впливом ситуації і віктимної поведінки потерпілого стає на шлях порушення кримінального закону [26, с.17].

Переоцінюючи рівень потенційної небезпеки, людина здатна перевищити розумні міри заходів оборони, спровокувати захисні реакції організму діяти згідно визначених норм та законів. Проте, необережна злочинність є складовою частиною загальної злочинності і включає в себе сукупність передбачених чинним кримінальним законодавством злочинів, вчинених в результаті злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості [28, с.5]. На жаль, багато позитивно охарактеризованих осіб вчинюють злочини великої тяжкості [21, с.254]. На рисунку 1.6 зображено психологічні складові протиправних дій.

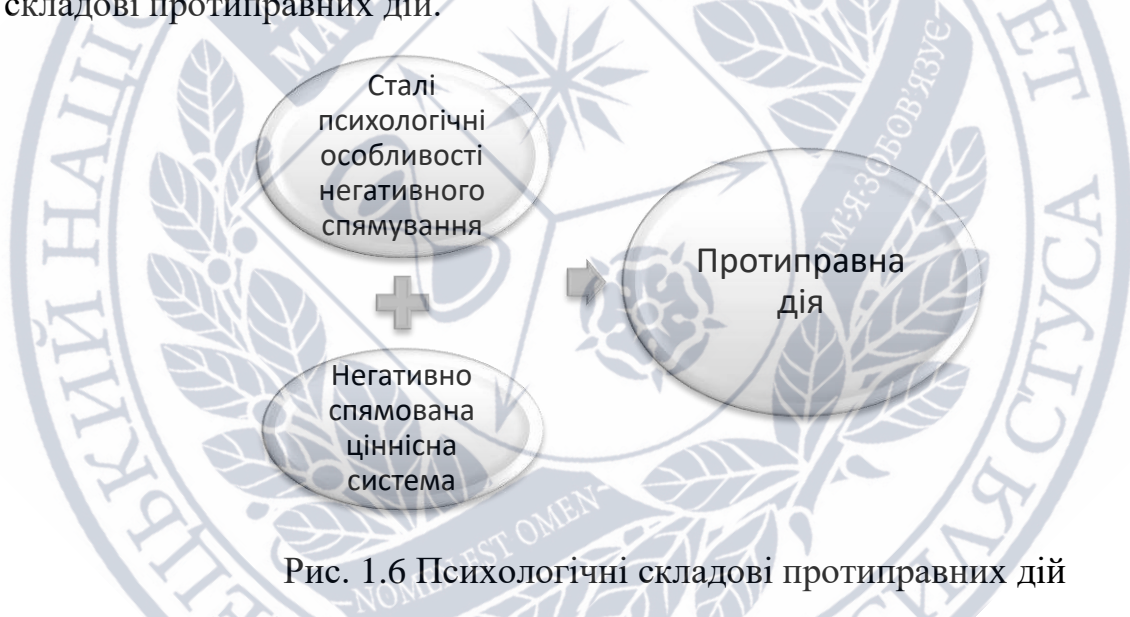

Рис. 1.6 Психологічні складові протиправних дій

Дослідники сформулювали висновки, згідно яких особа злочинця має сталі психологічні особливості негативного спрямування, негативну ціннісну систему, поєднання яких може стати поштовхом до скоєння протиправних дій. Цим особа злочинця і відрізняється, на думку вчених, від особи законослухняного громадянина.

1.3 Мотивація та ціннісні орієнтації осіб, які мають судимість як психологічна складова злочинної діяльності

Проблематика цінностей та ціннісних орієнтацій злочинців привертає увагу багатьох науковців, тому що дане питання можна розглядати через призму різних наук: філософія, педагогіка, психологія, юридичне право.

Серед закордонних дослідників, слід, насамперед, відмітити Ф. Клакхоната, Ф. Стробека, дослідження яких стали підґрунтям для подальших праць таких вчених як М. Вугт, Р. Мертон, Дж. Хофстеде, С. Шварц, Т. Шуйт.

На теренах нашої держави та країн пострадянського простору, вивчення даного аспекту особистості проводили Г. Андрєєва, І. Бех, А. Бітуєва, Є. Борковська, А. Донцов, А. Здравомислов, Д. Леонтєв, О. Ратинов, В. Ядов. Різні інтерпретації трактування «ціннісні орієнтації» вчених А. Здравомислова, В. Ольшанського, І. Попова, А. Титаренка, В. Ядова дають змогу глибше зрозуміти суть поняття.

Вивчення мотивації, цінностей та ціннісних орієнтацій може сприяти формуванню оптимальних шляхів та методів профілактики злочинності в нашій державі, розробленню ефективних психокорекційних програм для осіб, які мають судимість і знаходяться на обліку в центрах пробації, а також, безпосередньо, для засуджених, які перебувають в установах виконання покарань та під час їх психологічної реабілітації після відбування покарання.

Формування особистості засудженого, його ціннісних орієнтацій проходить під впливом різних факторів. Проблеми «з законом» виникають внаслідок задоволення своїх потреб, а на думку А. Дімітрова, потреби мають величезне значення в житті людини, вони є фундаментом життєдіяльності людини, на якому виникають мотиви, цілі, перспективи та установки [13].

Мотив поведінки – це внутрішнє спонукання до дії, бажання, яке визначається потребами, інтересами, почуттями, що виникли і загострилися під впливом зовнішнього середовища та конкретної ситуації [29, с.107].

Встановлення мотиву є однією із необхідних складових при розслідуванні правопорушення. Мотив є рушійною силою, джерелом дії [7, с.134].

Учений Ф. Сафуанов виділяє такі джерела мотивації вчинення злочину:

- 1) пов'язані з антисуспільними цінностями;
- 2) пов'язані з рисами особистості, які показують і інструментальні характеристики поведінки, і мотиваційні спрямованості;
- 3) пов'язані з біологічними потребами, наприклад, сексуальним бажанням, без відповідного впливу на них суспільними цінностями та чинниками, що виникають у тих чи інших ситуаціях.

В своїх роботах В. Казміренко зазначає, що в психологічному сенсі корисливий мотив не є однорідним і може мати наступні різновиди: 1) підтримання біологічного статусу; 2) задоволення матеріальних потреб, обумовлених проживанням у соціумі, 3) прагнення до відсутності матеріального дискомфорту; 4) придбання престижних речей, досягнення вищого життєвого статусу; 5) прагнення до лідерства в групі (злочинній групі) чи певному соціальному оточенні [19, с. 122-123]. Згідно цієї теорії, мотиви скоєння злочину можна поділити на: захисні, компенсаторні, ігрові та мотиви самоствердження.

Розслідування злочину передбачає виявлення його мотиву, а мотив злочину є основним компонентом у структурі мотивації злочину, тому можна стверджувати, що мотивація – це набагато ширше поняття ніж мотив. На думку М. П. Козирєва, крім мотиву до складу мотивації входять й інші складові компоненти: потреби, цінності, цілі, ідеали, емоції тощо [24, с.166]. Компоненти мотивації, в свою чергу, охоплюють свідомість людини та впливають на формування суспільних цінностей, що буде відображатися в подальшій діяльності та поведінці особи.

Мотивація - це певне спонукання до дії; динамічно-організований процес фізіологічного та психологічного характеру, що керує поведінкою та

характеризує її організованість, активність і стійкість; спроможність людини задовольняти свої потреби через дії.

Будь-яка особистість є, в першу чергу, представником суспільства, держави, менталітету, який сформувався ієрархічно, на основі певних потреб, цінностей та ціннісних орієнтацій.

Ряд науковців, зокрема І. Федух [56], розуміє під цінностями узагальнені уявлення, які виступають у якості загальних ідеалів, стереотипів індивідуальної та суспільної свідомості, що функціонують як ідеальні критерії оцінки й орієнтації особистості і суспільства.

Вивчення кримінальної мотивації показує, що причина злочинної поведінки полягає в тому, що людина психологічно готова заради розрішення завдань, що стоять перед ним, вийти за рамки нормативних цінностей, у тому числі і правового характеру [10, с.148].

Що стосується поняття «ціннісні орієнтації», то нам імпонує трактування О. Семенюк [51], яка зазначає, що це компоненти мотиваційної структури особистості, на основі яких проходить вибір певних соціальних установок, зокрема, цілей чи мотивів конкретної діяльності. Формування ціннісних орієнтацій особистості відбувається під дією та впливом панівної системи цінностей в суспільстві, яка може змінюватися з розвитком історії. З психологічної точки зору ціннісні орієнтації є компонентом структури особистості, який відображає життєвий досвід, що накопився особою в процесі її індивідуального розвитку, та представляє собою «ядро» свідомості, на яке людина опирається при вирішенні життєво-важливих питань. Отже, це набагато ширше поняття, в основу якого входять, зокрема, і цінності.

За Ю. Дмитриев [14, с. 288], у структурі ціннісних орієнтації засуджених прийнято виділяти три основні компоненти: когнітивний, емоційний, динамічний.

1. Когнітивний компонент передбачає розуміння та сприйняття людиною певної цінності, її користь або знецінення в майбутньому, стереотипи, що склалися в суспільстві на рахунок тієї чи іншої цінності.

2. Емоційний компонент відображає почуття, емоції та переживання, які виникають на рахунок певної цінності.

3. Динамічний компонент відображає взаємозв'язок ціннісних орієнтацій та поведінки особи. Людина намагається поводитися згідно до визначених нею ціннісних орієнтацій.

Система ціннісних орієнтацій становить основу життєвої концепції і філософії життя особистості. Зазначимо найважливіші загальнолюдські цінності: активне дійове життя, фізичне і психічне здоров'я, можливість розширення свого світогляду, підвищення освіти, загальної культури, наявність хороших і вірних друзів, кохання, цікава творча робота, суспільне визнання (повага близьких, колективу), щасливе сімейне життя, свобода суджень і вчинків, прагнення робити добро і дарувати радість близьким людям тощо [3, с.96].

У своїх дослідженнях В. Ф. Пірожков та О. С. Міхлін виявили п'ять основних цінностей, що мають найбільше значення для засуджених: сімейне благополуччя, цікава робота, матеріальна забезпеченість, освіта, забезпеченість житлом.

Науковець В. Василик вважає, що в ізоляції від суспільства особистість засудженого зазнає значних змін, унаслідок яких найбільш значущими для неї стають цінності, що забезпечують індивідуальне існування, а цінності, що відображають соціальну сутність людини, стають другорядними [5, с.35].

В своїх роботах Л. О. Шевченко [58, с.249] описував дослідження, яке було проведено у двох кримінально виконавчих установах Державного департаменту з питань виконання покарань в Харківській області. За результатами вивчення цінностей злочинців в обох групах значимими були ті, що відображали спрямованість на власну користь: здоров'я, матеріальні блага, дозвілля та спілкування. Для чоловіків важливою цінністю є визнання, можливість впливати на людей у своєму колі; власна зовнішність, любов та прихильність людей очолювала ієрархію цінностей серед жінок-злочинниць. Є ряд незначних цінностей, які вважаються злочинцями, і чоловіками, і

жінками, суто абстрактними та суперечливими їх наявної системи ціннісних орієнтацій. Він прийшов до висновку, що існує певна залежність деяких цінностей від умов життя та середовища людини.

Дослідники Н. В. Греса та В. В.Кравцова [10, с.151] вивчали ціннісні орієнтації злочинців з різним ступенем усвідомлення вини. Вони прийшли до висновків, що для злочинців з високим рівнем усвідомлення вини важливіші такі цінності як гедонізм, самостійність, доброта. Злочинці з низьким рівнем усвідомлення вини теж подібним чином оцінюють таку цінність як самостійність, але не менш важливими вважають безпеку та досягнення.

Отже, система ціннісних орієнтацій засуджених характеризується домінуванням «захисних», обумовлених фрустрацією цінностей: свободи, незалежності, а також цінностей матеріального благополуччя. Водночас, щастя інших, чуйність, терпимість й широта поглядів, а також цінність розвитку, самореалізації й творчості не входить в систему цінностей злочинців.

Висновки до розділу 1

В першому розділі розкрито питання особи, її психологічних особливостей і системи ціннісно-мотиваційних орієнтацій.

Особа розглядається нами з філософської, психологічної та юридичної точок зору. Філософська наука розглядає особу як суб'єкт та об'єкт суспільних відносин, якому притаманні унікальність внутрішнього світу, темпераменту, характеру, мислення, емоцій тощо. Психологічна наука розглядає особу через призму її особистісних характеристик(темперамент, здібності, характер), прояву та представленні себе в соціумі та бажанні мати продовження в інших людях. Юридична наука розглядає особу як суб'єкт або об'єкт протиправної діяльності.

Розглянуто особу як елемент суспільства, яка живе та розвивається в соціумі, має певні бажання та діяння.

В першому пункті першого розділу визначено ознаки правомірної поведінки, а також розкрито поняття асоціалізації та девіантної

(протиправної) поведінки. Особи, які розкривають свій потенціал та життєву позицію через неправомірні дії, повинні відповідати за порушення норм та законів згідно чинного законодавства.

Особливу увагу було приділено поняттю «особа, яка має судимість» та прийнятим в юридичній літературі його еквівалентам, а саме: «особа злочинця», «криміногенна особа», а в сучасних трактуваннях «суб'єкт кримінального правопорушення».

В другому пункті першого розділу було вивчено теоретичні питання психологічних особливостей осіб, які мають судимість. Нами були розглянуті перші спроби охарактеризувати психологічні особливості злочинців такими науковцями як Ч. Ломборзо, З. Фрейд, Г. Айзенк та сучасні праці дослідників: Д. Александров, І. Вітенко, Б. Головкін, С. Денисов, О. Завойська, М. Козирєв, М. Костицький, Н. Мачинська, Я. Наваляна, С. Ніколаєнко, К. Новікова, Л. Орбан-Лембрик, Р. Павелків, В. Тимошенко та ін..

Описано основні аспекти, що впливають на особу злочинця, включаючи її коло зростання та виховання, індивідуальні особливості та представлення себе у соціумі. Розглянуто різні типології злочинців, на які посилаються сучасні дослідники.

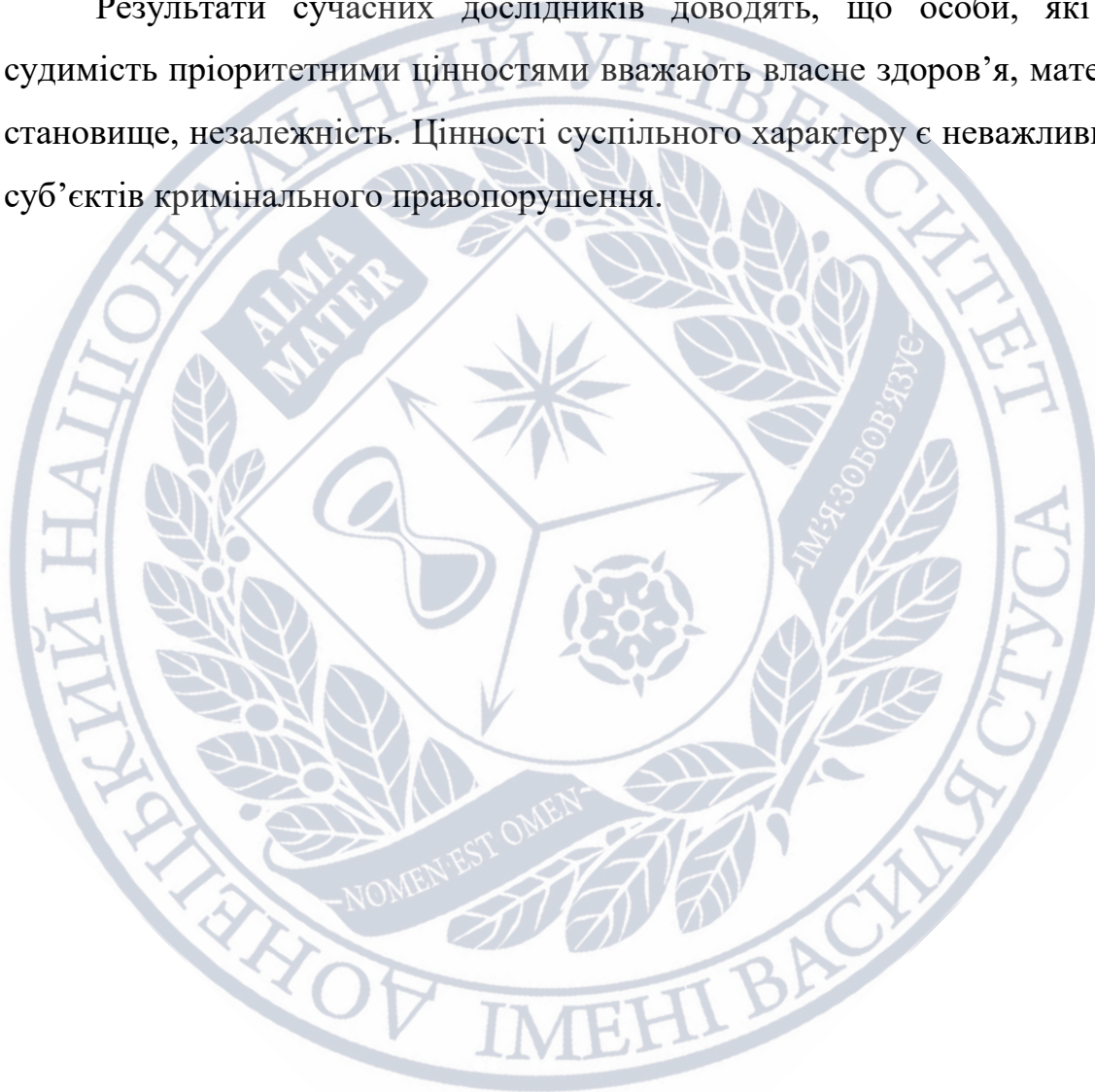
Отже, спільними психологічними особливостями злочинців різної спрямованості та психотипу є: легке піддавання імпульсам, низький рівень самоконтролю, агресивність, легковажність, егоцентризм, вибуховість, нечутливість, цинізм, низька соціальна ідентифікація та адаптація.

Звернено увагу на дефекти особистості та психічні аномалії, які можуть призвести до вчинення кримінальних дій. Водночас було зазначено, що не всі особи, які мають судимість підлягають до певного психотипу злочинців та характеризуються спільними психологічними особливостями, навпаки, їх злочинні дії – це наслідок некерованої тривоги, реакція на страх, що був викликаний певними чинниками.

В третьому пункті першого розділу було проаналізовано праці вчених, які займалися дослідженням ціннісно-мотиваційної системи як структурного компонента особи злочинця.

Було з'ясовано, що мотив та мотивація є різними складовими злочинного діяння. Ми також виявили, що мотивація залежить від системи ціннісних орієнтацій особи, згідно яких вона втілює свої життєві погляди.

Результати сучасних дослідників доводять, що особи, які мають судимість пріоритетними цінностями вважають власне здоров'я, матеріальне становище, незалежність. Цінності суспільного характеру є неважливими для суб'єктів кримінального правопорушення.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ СУДИМІСТЬ

2.1 Опис вибірки та етапів дослідження

Вивчення психологічних проблем може забезпечуватися різними видами психологічного дослідження: теоретичним, емпіричним, монодисциплінарним, міждисциплінарним, комплексним, аналітичним. Ми зосередилися на емпіричному дослідженні, так як даний вид передбачає спостереження та дослідження певних явищ, узагальнення, аналіз та опис отриманих результатів, а також можливість впровадження їх у практичну діяльність. Емпіричне дослідження передбачає безпосередній контакт дослідника з об'єктом дослідження, і в той же час, максимально виключає вплив суб'єктивних компонентів на результат, адже такі методи як опитування, тестування, анкетування спонукають респондента зосередитися на собі, своїх знаннях, переконаннях, установках. Емпіричне дослідження - це не тільки спостереження та проведення експерименту, це і збір реальних фактів, і обробка результатів, і їх аналіз, комплектація, інтерпретація, тобто, - це багатогранний процес, який дає можливість дослідити певне психологічне явище, феномен чи проблему.

Погодимося з думкою, що можливості психологічних досліджень можуть мати певні обмеження, передусім це вибірка. Ми проводимо дослідження психологічних особливостей засуджених, але ми не маємо змоги дослідити всіх осіб, які мають судимість, тому постає необхідність орієнтуватися на вибірку. Дослідницька вибірка є частиною генеральної сукупності, її слід формулювати з дотриманням чітких принципів. Насамперед, вибірка має бути репрезентативна, щоб виявлені психологічні особливості можна було перенести на генеральну сукупність.

Сукупність осіб, які відбувають покарання в Державній установі «Ладизинська виправна колонія (№39)» - неоднорідна. За офіційними даними, установа є виправною колонією максимального рівня безпеки для чоловіків, засуджених на певний строк, а також засуджених до довічного позбавлення волі, а також для тих кому покарання у вигляді смертної кари замінено на довічне ув'язнення. Відповідно до визначеного рівня безпеки в установі в наш час відбувають покарання чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено позбавленням волі на певний строк; чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини; чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі, чоловіки, переведені із колоній середнього рівня безпеки у порядку, передбаченому КВК України [27].

В колонії перебуває 257 осіб, з них 54 засуджених до довічного позбавлення волі. За даними моніторингового візиту, кількість засуджених, схильних до самогубства – 20; кількість засуджених, схильних до членушкодження – 21; кількість, засуджених схильних до втечі – 5; кількість засуджених злісних порушників режиму утримання – 52 [34].

Окрім того, слід зазначити, що серед засуджених є чоловіки різного віку; ті, хто відбуває покарання в місцях позбавлення волі вперше, і ті які вважаються рецидивістами; вони засуджені за різними статтями Кримінального кодексу України, перебувають різний термін в установі.

Як зазначає В. Климчук, існують загальні методи підвищення репрезентативності вибірки [22; 26]:

1. Планомірний підбір досліджуваних із генеральної сукупності. При використанні цього методу вивчають структуру генеральної сукупності та обирають для дослідження представників усіх виділених категорій. Цей метод неекономний і доволі громіздкий. Крім того, яким би точним не був аналіз генеральної сукупності, є ймовірність зробити помилку і не врахувати якісь категорії.

2. Рандомізований підбір досліджуваних з генеральної сукупності. Цей метод ґрунтується на уявленні про ймовірнісну характеристику розподілу ознак. Суть його полягає у підборі досліджуваних з допомогою генератора випадкових чисел (або таблиць). У цьому випадку економиться час, матеріальні ресурси і є висока ймовірність попадання у вибірку більшості категорій генеральної сукупності.

Ми об'єднали цих два методи. По-перше, за допомогою заступника начальника колонії з соціально-виховної та психологічної роботи, ми вибрали представників усіх категорій («довічників» і тих, хто добуває термін і готується до звільнення з місць позбавлення волі; засуджених за розбій і тих, хто відбуває покарання за статтею «Навмисне вбивство»). По-друге, серед цих категорій, досліджувані обиралися рандомно (ті, які виявили бажання; ті, які не були зайняті трудовою діяльністю). Отже, ми подбали про те, щоб підвищити репрезентативність нашої вибірки.

Планувалося, що дослідницьку вибірку буде становити 30 осіб різного віку. В ході дослідження дві особи відмовилися брати участь.

Отже, вибірку становлять 25 осіб чоловічої статі, різного віку, засуджених за різними статтями Кримінального Кодексу України (стаття 115 ч.1, ч.2; ст.187; ст.152; ст. 153), які перебувають різний термін у місцях позбавлення волі, засуджених на певний строк, а також засуджених до довічного ув'язнення.

Наше емпіричне дослідження, а саме - дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість здійснювалося в три етапи.

Перший етап передбачає проведення теоретичного аналізу наукової літератури за визначеною проблематикою дослідження, визначення методів та методик дослідження, роботу, направлену на формування репрезентативної дослідницької вибірки. На цьому ж етапі було вивчено стан проблеми та її актуальність.

Окрім того, було визначено об'єкт та предмет дослідження, сформульовано мету та завдання. Згідно поставлених завдань та мети дослідження була висунена гіпотеза.

На другому етапі проведено діагностику психологічних особливостей засуджених, яка включала вивчення психологічного стану, рівня агресивності, ціннісно-мотиваційної сфери та рівень ризику скоєння повторного кримінального правопорушення.

На третьому етапі проведено обробку, аналіз та інтерпретацію результатів дослідження, систематизувалися дані емпіричного дослідження, формулювалися загальні висновки дослідження. З метою отримання достовірних результатів, в ході емпіричного дослідження, використовувалися відповідні методи реєстрації, обробки і аналізу даних, засоби програмного забезпечення.

2.2 Опис методів і методик дослідження

В ході дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість, було використано такі методи як спостереження, діагностика, програмні засоби статистичного аналізу даних.

Перш за все, ми використали одночасне, вибіркове, безпосереднє статистичне спостереження, а також мало місце документальне спостереження та опитування. Тобто ми фіксували факти, що відбувалися в період дослідження, дали характеристику психологічних особливостей засуджених на основі обстеження частини з них, отримали відомості шляхом особистого підрахунку, інформації з певних документів та безпосередньо зі слів опитуваних.

Статистичне спостереження відбувалося згідно його основних принципів, тобто спочатку було сформовано мету дослідження, щоб не зібрати багато непотрібної інформації, було визначено об'єкт дослідження та розроблено програму, а саме встановлено послідовність та факти, які будуть вивчатися.

Для раціонального, наочного та систематичного викладу та аналізу цифрових даних досліджуваного процесу, було використано статистичні числові таблиці. Також, для унаочнення отриманих психологічних даних, ми скористалися графічним представленням. Графіки та діаграми є ефективними засобами вираження думки, які мають за мету поглибити аналіз, покращити рівень розуміння даних, та точно відобразити отримані результати.

Для реалізації завдань емпіричного дослідження було використано наступні методики:

1. Опитувальник Міні-мульти (Скорочений Багатофакторний Опитувальник для дослідження Особистості (СБОО)).
2. Опитувальник рівня агресивності (А. Басса-М. Перрі).
3. Методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації».
4. Анкета «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення».

Розглянемо докладніше зміст методик емпіричного дослідження.

1. Опитувальник Міні-мульти (Скорочений Багатофакторний Опитувальник для дослідження Особистості (СБОО)) (Додаток А)

Методику Міні-мульти було розроблено шведським психологом І. Кінканном (Kincannon) і пізніше адаптовано в російський варіант В. П. Зайцевим і В. Н. Козюля, на українську мову опитувальник було перекладено СБОО. Методика дає змогу оцінити рівень нервово-емоційної стійкості та інтеграції особистісних якостей, а також визначити наскільки особистість адаптована до соціального оточення. Даний опитувальник призначений для діагностики психологічних особливостей та стану здоров'я дорослих осіб.

Стимульний матеріал містить 71 твердження, 11 шкал, три з яких оціночні, а 8 - базові. Перші три оціночні шкали вимірюють ступень щирості респондентів, оцінюють рівень відвертості та величину корекції. Якщо за першими трьома шкалами респондент набирає більше 70 балів, то

результати базисних шкал слід не враховувати, тому що вони не є достовірними.

Для швидкого обчислення, існує таблиця коефіцієнтів корекції. Для глибокого, більш точного аналізу обчислення та побудови профілю, користуються спеціальною формулою, в якій враховується стать досліджуваного.

Базисні шкали включають такі особистісні типології: Іпохондрія (Hs), Депресія (D), Істерія (Hy), Психопатія (Pd), Паранойяльність (Pa), Психастенія (Pt), Шизоїдність (Se), Гіпоманія (Ma).

Інтерпретація базисних шкал.

1. Іпохондрія (Hs). Близькість досліджуваного до астено-невротичного типу [47, с. 102]. Досліджувані з високими оцінками схильні до перебільшення важкості свого стану, надмірної тривоги, особливо за своє здоров'я. Вони вирізняються сповільненим темпом життя, пасивністю; з легкістю приймають все на віру, не перевіряючи отриману інформацію; їм важко пристосуватися до нових умов, зміни обстановки та устрою. Досліджувані з низькими оцінками за шкалою «Іпохондрія» не надто переймаються станом свого здоров'я, здебільшого, це активні, енергійні люди, які спроможні якісно та ефективно вирішувати свої проблеми, вміють пристосуватися та діяти відповідно до ситуації.

2. Депресія (D). Високі значення за цією шкалою дають можливість припустити ймовірну депресію, що відображається в апатії, байдужості або схильності до думок про суїцид. Такі особи чутливі та відповідальні, сумлінні та сором'язливі. Їм важко приймати рішення самостійно, схильні впадати у відчай при найменшій прикрій ситуації, мають підвищений рівень тривоги. Досліджувані з низькими оцінками, навпаки, вольові та самостійні, активні та енергійні.

3. Істерія (Hy). При високих показниках за цією шкалою можна говорити про егоцентризм та демонстративність досліджуваного, прагнення привернути до себе увагу в будь-який спосіб. Такі люди не схильні на

глибокі почуття та зацікавленість. Дана шкала «виявляє осіб, схильних до неврологічних захисних реакцій конверсійного типу» [47, с. 102]. Вирішення проблем відбувається шляхом відходу в хворобу. Досліджувані з низькими показниками за шкалою «Істерія» схильні до інтроверсії та скептицизму, їм не властива спонтанність у соціальних контактах

4. Психопатія (Pd). При високих показниках за цією шкалою можна діагностувати соціальну дезадаптацію, такі особи конфліктні та агресивні, не зважають на прийняті соціальні норми та цінності. Їм властива мінливість настрою, низький рівень самоконтролю. Низькі показники – «Конвенціональна особистість, високий рівень ідентифікації зі своїм соціальним статусом, тенденція до збереження постійних інтересів, установок, цілей.» [39]

6. Паранойяльність (Pa). Особи з високими показниками за цією шкалою вирізняються прямою та догматичністю. Їх відмінна риса полягає у здатності формування «надзвичайно важливих ідей». Незгодні з ними автоматично стають ворогами або рахуються «недолугими дурнями». Це люди односторонні, нездатні вислухати прийняти чи поважати іншу точку зору. При низьких показниках можна говорити про обачність респондентів, схильність змінювати свою думку, бажання уникнути негативних наслідків.

7. Психостенія (Pt). Діагностує осіб з тривожно-недовірливим типом характеру, якому властиві тривожність, боязкість, нерішучість, постійні сумніви [39]. Високе значення за цією шкалою свідчить про дезорганізованість поведінки, що виникає внаслідок надмірної тривоги та нав'язливих ідей.

8. Шизоїдність (Se). Досліджувані з високими показниками схильні до аутичного типу мислення, їм властива відчуженість від оточуючих, важкість у встановленні контакту. Підвищена чутливість межує з емоційною холодністю та закритістю.

9. Гіпоманія (Ma). Для осіб з високими значеннями за цією шкалою властива бадьорість та піднесений настрій. Вони активно включаються в

роботу, швидко пристосовуються до змін, але рідко досягають поставлених задач через різку зміну інтересів та нездатність адекватно оцінити свої можливості. Такі люди енергійні та емоційні, схильні до втрати самоконтролю, імпульсивні. Низьке значення свідчить про зниження активності та контактів з оточуючими людьми.

2. Опитувальник рівня агресивності (А. Басса-М. Перрі) (Додаток Б)

Дослідники А. Бас та А. Даркі визначили такі види агресивної поведінки [32, с.14]:

1. Фізична агресія, що проявляється у використанні фізичної сили, що спрямована на інших суб'єктів.
2. Вербальна агресія, що виражається як через своєрідну форму висловлення негативних почуттів(підвищення голосу), так і, безпосередньо, через зміст словесних звертань [32, с.14] до інших суб'єктів спілкування.
3. Непряма агресія, яка передбачає використання образливих жартів, натяків із своєрідним підтекстом, пліток та вираження гніву через вереск, тупотіння ногами тощо.
4. Негативізм, що виражається через опозиційну форму поведінки, особливо, проти встановлених керівництвом правил, вимог, регламенту, пасивність виконання завдань та нехтування окремих осіб чи зауважень.
5. Роздратування: фізіологічне збудження організму, що виражається вибуховістю, грубістю, «гостротою» висловлювань.
6. Підозрілість: необумовлена недовіра та надмірна обережність у спілкуванні, яка виходить з переконання, що оточуючі хочуть завдати цій людині шкоди.
7. Образа, яка виражається через заздрощі та ненависне ставлення до оточуючих і всесвіту в цілому, викликані реальними чи надуманими стражданнями та відчуттям гніву.
8. Автоагресія або відчуття провини: внутрішні негативні відчуття людини, що є результатом особистісного переконання особи в тому, що вона погана, зла, недобра тощо.

На основі визначених видів агресії, вони запропонували опитувальник, який допомагає виявити прояви та форми агресивної поведінки особи. Проте стимульний матеріал даного опитувальника містив 75 тверджень, що є не зовсім зручно для проведення швидкої діагностики та охоплював розгалужену факторну систему. Хоча популярність використання методики для визначення рівня агресивності Басса-Дарки зростала, проте не обійшлося і без конструктивної критики. Було зазначено, що шкали виділені апріорно, не досліджувалася ретестова надійність опитувальника, деякі запитання корелювали в декількох шкалах майже з однаковою значимістю, відповіді «так», «ні» не точно відображали думку досліджуваних.

У відповідь на критику в 1992 році вийшла модифікація опитувальника рівня агресивності Басса-Дарки, розроблена Арнольдом Бассом та Марком Перрі. Їх опитувальник – особистісна тестова методика, спрямована на діагностику агресивності, містила 52 запитання та охоплювала шість шкал.

В результаті численних модифікацій та апробацій цей опитувальник отримав трьох факторну структуру, наразі адаптований варіант включає 24 твердження. Із нього можна одержати показники за трьома шкалами: «Гнів», «Фізична агресія» і «Ворожість» та інтегральний показник. Відповіді на питання адаптованого варіанта формуються за п'ятибальною шкалою Лайкерта: «не згодний», «швидше не згодний», «не можу визначити», «швидше згодний», «згодний».

Виокремлена трифакторна структура адаптованої версії відповідає теоретичним положенням про три компоненти агресії концепції А. Басса і М. Перрі: когнітивний компонент, який спирається на переживання почуття несправедливості та обмеженості, невдоволення бажань – «ворожість»; афективний компонент, який включає фізіологічне збудження та підготовку до агресії, – «гнів»; інструментальний компонент агресії – «фізична агресія» [40, с.105].

На даний час методику вважають надійною та достовірною: підґрунтям стала апробація на вибірці, яка включала громадян з правомірною

поведінкою, а саме – студенти університетів, та тих, хто мав судимість за злочини, пов'язані з агресією та насильством. А. Равельєва зазначила [49, с.45], що ретестова надійність була перевірена двічі як в першій, так і в другій групах, коефіцієнт кореляції r Пірсона мав високі значення (від 0,77 до 0,85).

В результаті анкетування можна набрати від 24 до 120 балів, які розподіляються наступним чином: за шкалою «Фізична агресія» особа може набрати від 9 до 45 балів, за шкалою «Гнів» — мінімальне значення - 7, а максимальна кількість балів - 35 балів, за шкалою «Ворожість» можливо набрати від 8 до 40 балів. Аналіз та інтерпретація результатів здійснюється на основі наявності та ступеня виразності певної ознаки, згідно зі шкалою прийнятого розподілу: якщо респондент набрав до 30% від загальної суми балів, то це свідчить про відсутність або невиразність ознаки, 30-60% — середній показник, у випадку, якщо вище 60% говоримо про високу виразність ознаки та схильність до агресії.

3. Методика М.Рокича «Ціннісні орієнтації»(Додаток В)

Авторська методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» досліджує спрямованість особистості та вивчає її ціннісно-мотиваційну сферу. Психолог Мілтон Рокич визначив цінності як глибокі переконання, які визначають дії і судження в різних ситуаціях [30]. Відомо, що ціннісно-мотиваційна орієнтація особистості визначає її змістовну сторону та є фундаментальним, вирішальним підґрунтям у ставленні не тільки до навколишнього оточення та інших людей, а й до самого себе.. Філософія життя та життєва активність особи напряду залежать від ціннісних орієнтацій цієї особистості.

Автор методики поділяє цінності на два класи: термінальні та інструментальні, причому термінальні цінності служать цілями, а інструментальні – засобами, якими особа керується, щоб досягти ці цілі. Тобто, термінальні цінності це впевненість в тому, що певна кінцева мета, до якої особистість прагне все життя є вартою того; в той час як інструментальні

цінності відображають переконання в тому, що певний алгоритм дій або якась властивість особистості є найкращим варіантом на шляху до втілення цієї мети.

Цей розподіл відповідає традиційному, класичному розподілу на цінності-цілі й цінності-засоби.

Як вже було зазначено, інструментальні цінності розглядаються як цінності-засоби, маються на увазі певні особисті властивості та риси людини, якими вона керується в житті: вимогливий, охайний, рішучий, стриманий, чесний, чуйний, сміливий, наполегливий, працьовитий, дисциплінований, культурний, вихований тощо.

Ми згадували, що термінальні цінності розглядаються як цінності-цілі, вони є настільки важливими, що їх не можна замінити якимось іншими, вони цінні самі по собі, їх ще називають життєві цінності. Серед таких цінностей виділяють: волю, любов, щасливе сімейне життя, дружбу, навчання, розвиток, здоров'я, достаток, творчість тощо.

Цінності також можна розділити на конкретні (здоров'я, достаток) та абстрактні (краса, любов, щастя); особистісні (щасливе сімейне життя, чесність), професійні (творчість, високі запити), суспільні (розваги, щастя інших).

Отже, стимульний матеріал включає два окремих списки, кожен з яких містить по 18 цінностей. Структурування цінностей від найбільш значимих до найменш важливих є завданням досліджуваного. Цінності, яким було присвоєно номер від одиниці до шістки являються важливими для респондента, цінності, які отримали порядковий номер від сімки до 12-ки не мають істотного значення для досліджуваного, від 13-ти до 18-ти - це ті, які є найменш значимими.

4. Анкета «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення» (Додаток Г)

Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (далі – Оцінка) – це результат аналізу впливу факторів ризику на ймовірність

виникнення протиправної поведінки засудженого (обвинуваченого), її можливих наслідків, визначення криміногенних потреб та заходів щодо їх мінімізації [61, с. 8].

В своїх роботах О. Мірошниченко вказує на те, що Оцінка має за мету встановити ймовірність вчинення повторного правопорушення; визначити та класифікувати соціально-особистісні проблеми особи, яка має судимість, а також проблеми людини, які мають безпосереднє відношення до злочину; ідентифікувати фактори, які можуть сприяти зменшенню ризику шкоди від засудженого; висвітлити проблеми, які потрібно вирішити в індивідуальній роботі зі злочинцем; визначити потреби для подальшої оцінки фахівцем; виявити зміни протягом періоду спостереження/покарання [33, с. 266].

Анкета «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення» проводиться у формі інтерв'ю. оцінювач має володіти повною інформацією щодо досліджуваного, а саме: мати доступ до особових даних засудженого, вивчати документацію щодо раніше скоєних злочинів, судимостей, першого притягнення до кримінальної відповідальності, володіти інформацією щодо стану здоров'я та поведінки тощо. Основними документами, де зберігається повна інформація щодо засудженого є «Особова справа» та «Щоденник індивідуальної роботи із засудженим».

При визначенні Оцінки ризику вчинення повторного кримінального правопорушення до уваги беруться дані I та II розділів(статичні та динамічні фактори), тобто сума балів за цими розділами.

Отже, статичними факторами вважають фактори, які є незмінними на період оцінювання, вони стосуються кримінальної історії правопорушника, яка є офіційною та задокументованою.

Динамічними факторами ризику вважаються змінні фактори, які можуть змінюватися або мати динаміку за певних умов, обставин чи впливу. Ними є особистісні, соціальні та психологічні характеристики особи злочинця, його взаємовідносини в родині та суспільстві, наявність залежностей та прагнення до змін. Наразі, вчені та дослідники у

пенітенціарній галузі виділяють вісім вагомих факторів, що мають вплив на вчинення повторних кримінальних злочинів: історія правопорушень, відсутність житла або стабільного місця проживання, низький рівень освіти, різного роду залежності, фізичне і психічне здоров'я, позитивне оточення, низький рівень матеріального забезпечення, поведінка і мислення.

В цілому Оцінка складається з чотирьох розділів. В свою чергу кожний розділ поділяється на підпункти, які відображають окремі фактори ризику або сумарність цих факторів в тій чи іншій сфері життєдіяльності засудженого. Фактор ризику може містити кілька індикаторів, тобто характеристик якоїсь ознаки життєвої ситуації правопорушника. Індикатори допомагають встановити криміногенні потреби злочинців. Кожен індикатор має кількісну оцінку, яка виражена в балах. Даний бал визначає рівень впливу ситуації на ймовірність вчинення повторного правопорушення. Найбільш відповідний індикатор фактору оцінюється згідно визначеного балу, який вписується в бальну таблицю. Бали проставляються за двома розділами та вписуються у підсумкову таблицю.

В першому розділі вивчаються статичні дані, а саме: попередні притягнення до кримінальної відповідальності; характеристика під час попереднього притягнення до кримінальної відповідальності або перебування під вартою; вік першого притягнення до кримінальної відповідальності; рецидив злочинів; час, що минув після попереднього відбування покарання, сумарний час відбування покарання в місцях позбавлення волі; наявність обставин, які обтяжують покарання; категорія злочину.

В другому розділі вивчаються динамічні фактори: житло, освіта, робота, матеріальне становище, мислення, емоції та поведінка, вживання алкоголю та наркотичних засобів, стосунки з рідними та у суспільстві, ставлення до правопорушень, готовність до змін.

Інтелектуальні риси характеру визначають, багато в чому, відповідне ставлення людини до навколишньої дійсності (критичність, впевненість,

переконаність, рішучість, самотійність та ін.) [18, с.127], ось чому рівень освіти вважається суттєвим фактором, що може впливати на вчинення правопорушення.

Для дослідження психологічних особливостей засуджених, важливим є пункт 2.5, який відображає інформацію, щодо мислення, емоцій та поведінки засуджених, зокрема: чи емоції впливають на здатність діяти конструктивно; чи проявляється ворожість до окремих осіб або груп осіб; чи вчиняє дії, пов'язані з погрозами та насильством; чи проявляє агресію при висловленні своєї точки зору; чи здатен контролювати поведінку у випадках, коли не вдається отримати бажане; чи може чітко та раціонально сформулювати свою думку; чи може передбачити наслідки своїх дій; чи характерний стан нервового збудження.

Третій розділ передбачає підведення підсумків за статичними та динамічними факторами, на основі яких прогнозується ризик вчинення повторного кримінального правопорушення.

В четвертому розділі оцінюється ризик шкоди життю та здоров'ю: вивчається чи засуджувалася особа за насильницькі злочини; категорії, щодо яких були здійснені насильницькі дії, обставини, які можуть спонукати або стримувати насильницькі дії досліджуваного. За даними всіх чотирьох розділів складається матриця ступеня небезпеки для суспільства.

Слід зазначити, що ризик поділяється на три категорії: низький, середній, високий. За статичними факторами ризик поділяється на низький (0–65 балів), середній (66–181 балів), високий (182–260 балів). За динамічними - низький (0 – 40 балів), середній (41 – 110 балів), високий (111 – 159 бали). В сумі, якщо респондент набрав від 0 до 104 балів, то це свідчить про низький рівень ризику, від 105 – 292 балів – середній рівень ризику, 293 – 419 балів – високий рівень ризику вчинення повторного кримінального правопорушення. Ризик шкоди життю і здоров'ю оцінюється як: високий, у випадку, якщо існує вірогідність насильницьких дій, які спрямовані на вбивство чи завдання фізичної шкоди, небезпечної для життя; середній - є

ймовірність насильницьких дій, спрямованих на завдання фізичного болю або фізичного чи морального страждання, приниження людської гідності, сексуальне насильство будь якого прояву (у тому числі вчинення корисливих злочинів із застосуванням або погрозою застосування насильницьких дій); низький - немає підстав вважати вірогідними насильницькі дії.

Після повного інтерв'ю будується матриця визначення рівня ймовірної небезпеки для суспільства, яка відображає кінцевий результат ризику: низький, середній, високий, дуже високий.

Правильність Оцінки ґрунтується на наступних принципах: надійність, реальність, об'єктивність, відповідальність, чуттєвість, прогнозованість.

Надійною анкета, яка проводиться у формі інтерв'ю, вважається за умови, що результати проведення Оцінки різними дослідниками або оцінювачами є близькі за значенням, співпадають між собою. Тобто, якщо оцінку проводять одночасно два і більше дослідника, та отримали однакові результати, то це свідчить про її надійність.

Оцінка має відображати реальні, актуальні потреби та фактори ризику засудженого. Об'єктивність забезпечується відсутністю упередженого ставлення як до засудженого, так і до вчиненого ним правопорушення. Ризик вчинення повторного правопорушення оцінюється відповідно до вивчених факторів, а не особистісних вражень та переконань оцінювача. Дослідник має відчувати будь-які зміни в поведінці правопорушника та надати їм відповідну оцінку.

Результати Оцінки мають стати джерелом прогнозування поведінки правопорушника та чітко визначити чи особа має схильність до скоєння повторного кримінального правопорушення.

Правильність Оцінки є надважливою, про це свідчить також наказ Міністерства юстиції України від 27 січня 2021 року № 307/5. Згідно даного наказу, у період відбування покарання засудженими вивчати їх особистість, не рідше ніж один раз на шість місяців переглядати оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, на основі якої вносити зміни до

індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженим [36]. Окрім того, Оцінкою керуються при вирішенні питання щодо переведення засуджених із однієї структурної одиниці до іншої, при внесенні змін до індивідуальної програми соціально-виховної та психологічної роботи, при визначенні до якої категорії відноситься засуджений.

З метою ефективного проведення інтерв'ю, рекомендується ставити відкриті запитання типу: «Які, на Вашу думку, можуть бути наслідки таких дій?», «Чим Ви плануєте займатися у майбутньому?», «Коли і за яких умов Ви спілкувалися з неврологом?». Закриті запитання використовуються з метою підтвердження або спростування інформації, тобто для уточнення певних деталей. Відповідно до прийомів мотиваційного інтерв'ю, слід виказувати свою підтримку та зацікавленість, для цього слугують вирази на зразок: «Я розумію, що Ви не хочете це згадувати...», «Я чую сум і тривогу у Вашому голосі», «Я погоджуюсь...».

Щоб уточнити чи вірно розумієте інформацію, отриману в ході інтерв'ю, рекомендують застосовувати рефлексивне слухання, тобто слід перефразувати почуте: «Як я зрозуміла, Ви швидко приймаєте рішення та не змінюєте їх, навіть якщо це може Вам нашкодити?», «Тобто, Ви вважаєте, що вона з Вами жила лише заради грошей?». Наостанок рекомендується підсумувати отриману інформацію, хоча це можна зробити на початку інтерв'ю також.

Перевагами анкети є змістовне вивчення особистості, наявність контакту із засудженим, спостереження за його поведінкою, фізичними проявами, що має відображатися в коментарі, який обов'язковий після кожного розділу. На основі даної діагностики можна спроектувати не тільки виховну, але й психологічну роботу із засудженим.

Описані методики для емпіричного дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість підбиралися з урахуванням специфіки контингенту вибірки та умов, в яких потрібно працювати з ними.

2.3 Специфіка дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість

Специфіка дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість обумовлена певними обмеженнями. Ці обмеження стосуються одразу двох пунктів: по-перше, це перебування на території колонії, по-друге, безпосередньо, проведення дослідження.

Як вже зазначалося, Державна установа «Ладизинська виправна колонія (№39)» є колонією максимального рівня безпеки, тобто потребує посиленої уваги та контролю як до тих, хто відбуває покарання, так і до працівників установи. Логічно, що потрапити на територію колонії та проводити певні дослідження є надзвичайно важким та клопітким процесом.

Перш за все, необхідно отримати перепустку, або дозвіл на перебування на території. При проходженні контрольно-пропускного пункту потрібно здати особисті речі, включаючи телефон, гроші, ручку, кольорові олівці тощо. В умовах пандемії КОВІД19 впуск здійснюється після скринінгу температури тіла, обробки рук антисептиком та наявності медичної маски (за відсутності «червоної зони»).

Щоб забезпечити безпеку, завжди присутні працівники колонії в особі молодших інспекторів з питань безпеки, начальників загонів. Супровід приносить додаткові незручності, тому що відволікає працівників від виконання їх прямих обов'язків та покладає велику відповідальність на них за життя та здоров'я «гостей».

Проведення дослідження стало можливим лише за співпраці та безпосередньої участі заступника начальника колонії з соціально-виховної та психологічної роботи. Обговорення мети та завдань емпіричного дослідження, створення репрезентативної вибірки, консультації з психологом щодо доцільності застосування запропонованих методик для вивчення психологічних особливостей осіб, які мають судимість – досить затратні в часі. Лише за допомогою командної роботи можливо створити вибірку та спланувати алгоритм проведення дослідження, тому що саме працівники

соціально-психологічного відділення володіють інформацією щодо засуджених у повному обсязі.

Знайомство з досліджуваними та проведення психодіагностики також обмежувалися певними умовами. Зайнятість респондентів, присутність охоронців, недостатній рівень освіченості засуджених створювали низку нових проблем, над вирішенням яких потрібно було працювати додатково. Дослідження частини вибірки проводилося шляхом об'єднання їх у малі групи по п'ять чоловік. Звісно, що такі групи виключали можливість анкетування засуджених до довічного позбавлення волі.

Проведення діагностики психологічних особливостей «довічників» відбувалося без присутності автора дослідження. Це обумовлено особливостями цієї категорії досліджуваних, дотриманням вимог про порядок відбування покарання особами, які засуджені до довічного позбавлення волі. Тому для повноцінного дослідження спочатку проводився інструктаж щодо виконання завдань з особами, які в подальшому працювали з цією категорією осіб.

Для деяких засуджених надскладним виявилася анкета «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (див. Додаток В), що потребувало додаткових пояснень. Вони не могли визначитися з відповідями, ділили на важливі і неважливі, тобто ставили номер один тим цінностям, які є важливими, номер 18 – тим, які неважливі. Доводилося повторно пояснювати та просити, щоб вони вдумливо та відповідально поставилися до виконання завдання.

Особам, які прийняли участь в дослідженні гарантувалась анонімність, було пояснено, що це лише констатуючий експеримент, що проводиться з метою отримання загальних даних, а не їхнього профілювання. Зазначалося, що дане дослідження спрямоване на вивчення та узагальнення групових характеристик, спрямованих на визначення психологічних особливостей осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі.

Потрібно зазначити, що через специфіку контингенту та вище зазначені особливості проведення дослідження, отримані результати не можна

застосовувати для аналізу індивідуальних психологічних особливостей досліджуваних, навіть за умови, що вони вказали своє прізвище на бланку.

Аналіз та інтерпретація отриманих результатів можуть використовуватися виключно для характеристики психологічних особливостей осіб, які мають судимість в цілому, тобто отримані дані формують загальну картину досліджуваного питання.

Висновки до розділу 2

Вивчення психологічних особливостей осіб, які мають судимість відбувалося за допомогою емпіричного дослідження на базі Державної установи «Ладижинська виправна колонія (№39)».

У другому розділі описано етапи, вибірку, методики та специфіку проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей засуджених.

На першому етапі сформульовано актуальність, мету, об'єкт, предмет, завдання та гіпотезу дослідження, вивчено теоретико-методологічний матеріал сучасних дослідників із зазначеного питання.

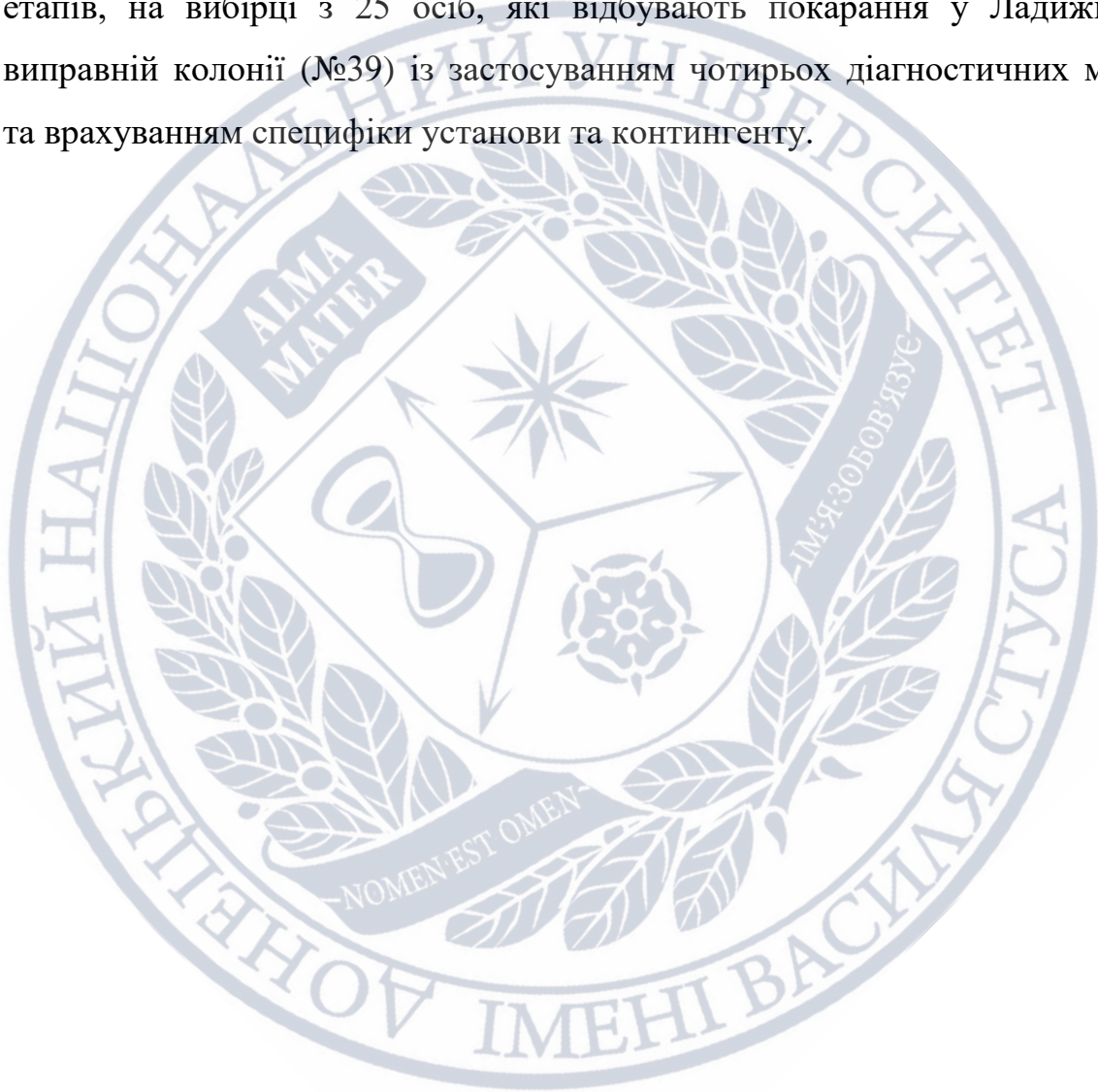
Репрезентативна вибірка сформована з 25 осіб, які мають судимість та відбувають покарання в колонії максимального рівня безпеки, засудженні за різними статтями Кримінального кодексу України (вбивство (ст.115 ч.1, ст.115 ч.2), розбій (ст.187), зґвалтування (ст.152), сексуальне насильство (ст.153) тощо), перебувають різний термін в місцях позбавлення волі.

Для дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість використано чотири методики, які дозволяють дослідити рівень нервово-емоційної стійкості та адаптації особистості до соціального оточення (Опитувальник Міні-мульт (Скорочений Багатофакторний Опитувальник для дослідження Особистості)); прояви агресії у формі гніву, ворожості, фізичних дій (Опитувальник рівня агресивності (А. Басса-М. Перрі)); ціннісні орієнтації засуджених (Методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації»); ризик вчинення повторного кримінального правопорушення

(Анкета «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення»).

Емпіричне дослідження обумовлене певними особливостями проведення, в зв'язку із специфікою досліджуваного контингенту та загальних вимог щодо перебування на території виправної колонії.

Отже, емпіричне дослідження відбувалося згідно раніше визначених етапів, на вибірці з 25 осіб, які відбувають покарання у Ладизинській виправній колонії (№39) із застосуванням чотирьох діагностичних методик та врахуванням специфіки установи та контингенту.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ СУДИМІСТЬ

3.1 Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість здійснювалося в три етапи. Обробка, аналіз та інтерпретація результатів дослідження, систематизація даних емпіричного дослідження, формулювання загальних висновків та розробка рекомендацій відбувалася на третьому етапі.

В ході емпіричного дослідження психологічних особливостей засуджених, а саме ступеня нервової та емоційної стійкості, індивідуальних особистісних властивостей, рівня пристосування особистості до соціального оточення за допомогою опитувальника Міні-мульти було встановлено наступне.

Отримані результати можна вважати достовірними, адже за шкалою брехні маємо 12% (3 особи) низький показник, 88% (22 особи) – середній показник, високий показник не виявлено. За шкалою вірогідності отримали такі значення: 92% (23 особи) - середній показник, 8% (2 особи) – високе значення. Результати шкали корекції: 28% (7 осіб) мають низьке значення, 72% (18 осіб) – середнє значення. Для унаочнення результатів оціночних шкал скористаємося графічним представленням на рисунку 3.1.

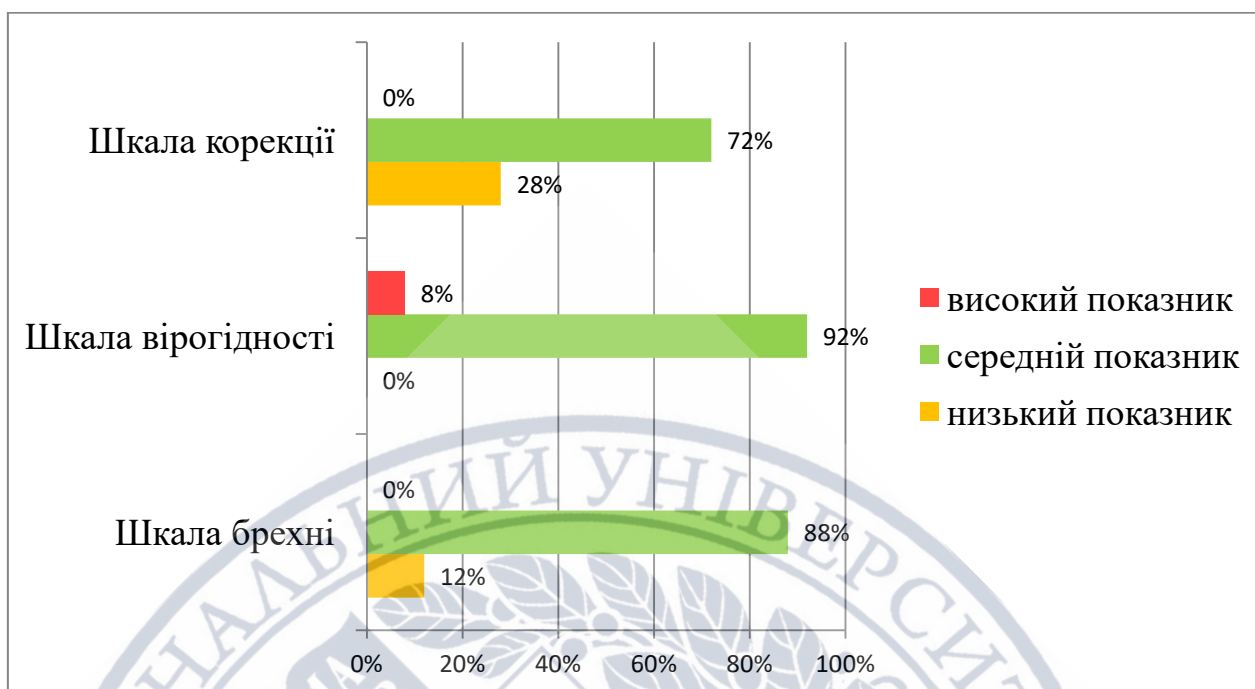

Рис. 3.1 Результати оціночних шкал

З рисунка 3.1 видно, що високий показник маємо лише за шкалою вірогідності, проте він становить лише вісім відсотків, тому можемо зробити висновок, що отримані результати за базисними шкалами можна враховувати як надійні та валідні.

Низькі результати за шкалою брехні у 12% респондентів можуть свідчити про те, що дані особи показово відверті, швидше переоцінюють якісь труднощі чим недооцінюють. Дана схильність може призводити до скептицизму. Незадоволеність і схильність перебільшувати істотність конфліктів робить досліджуваного легко вразливим і породжує незручність у міжособистісних стосунках [39].

Низьке значення за шкалою корекції виявлено у 28% респондентів, що може означати, що дані особи справляють враження розсудливих та товариських, з широким колом інтересів. Проте, це може свідчити і про вміння знаходити правильну лінію поведінки, гнучко пристосовуватися до ситуації, вигідно себе представляти.

Результати за базисними шкалами (Іпохондрія (Hs), Депресія(D), Істерія (Hy), Психопатія (Pd), Паранояльність (Pa), Психастенія (Pt), Шизоїдність (Se), Гіпоманія (Ma)) представлено на рисунку 3.2.

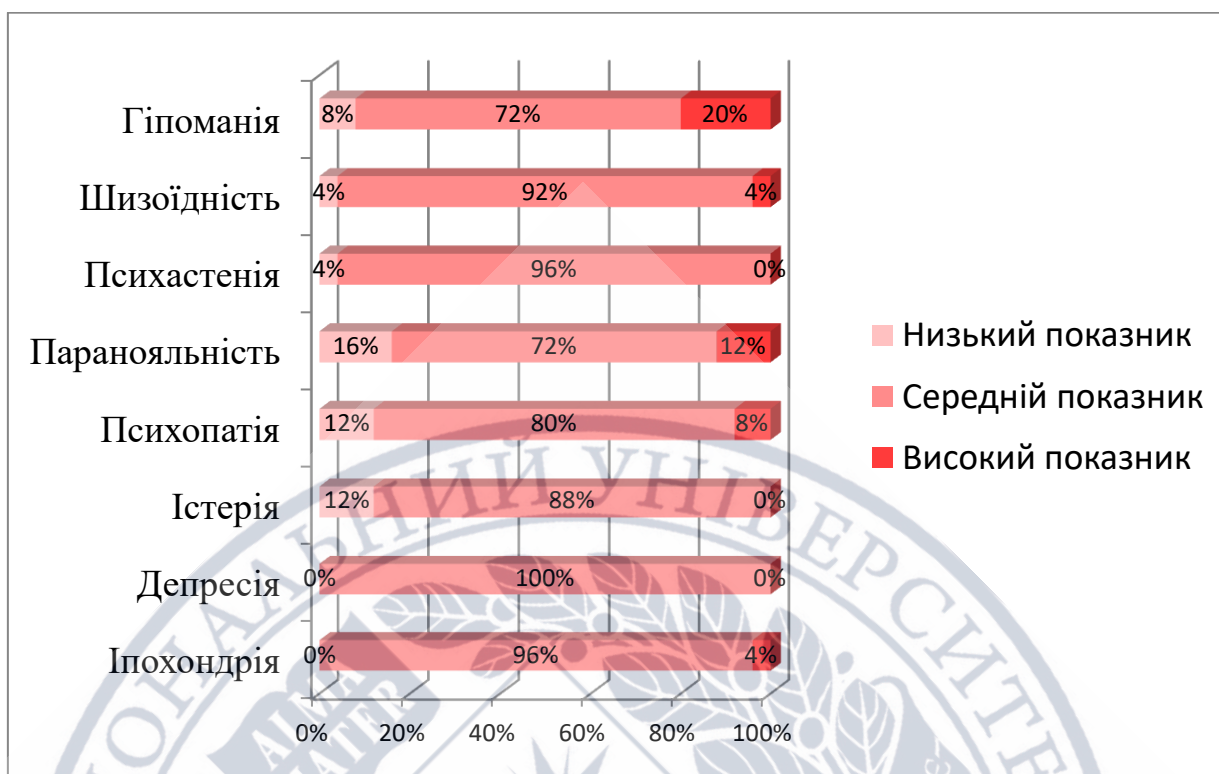

Рис. 3.2 Результати за базисними шкалами

З рисунка 3.2 зрозуміло, що переважна більшість респондентів, а саме 96% мають середній показник за шкалою «Іпохондрія». Лише чотири відсотка респондентів (одна особа) отримали високе значення. Це означає, що досліджувані здатні керувати своїми емоціями, не зациклюються на своїх внутрішніх переживаннях, реально оцінюють стан свого здоров'я.

Представники вибірки не страждають від депресії, тобто розуміння власного становища та життєвої ситуації не викликає в них суїцидальних думок, пригніченості тощо. Про це свідчить 100% середній показник за шкалою «Депресія».

Дванадцять відсотків досліджуваних осіб, які мають судимість за шкалою «Істерія» мають низький показник. Це може свідчити про мінливість настрою, інтроверсію, скептицизм, недовіру, невміння діяти спонтанно в соціальних контактах.

За шкалою «Психопатія» 20% засуджених мають відхилення від норми. Низький показник в 12% респондентів. Даний результат може свідчити про те, що ці особи мають високий рівень ідентифікації зі своїм статусом, мають усталені інтереси, установки та цінності. Вісім відсотків респондентів мають

високе значення за даною шкалою. Це говорить про їх соціальну непристосованість, конфліктність, нехтування соціальними нормами і цінностями, прагнення керуватися бажаннями, а не реальними об'єктивними обставинами. Вони чутливі та вразливі, егоцентричні та імпульсивні.

За шкалою «Паранояльність» відхилення від норми становить 28%, причому 16% мають низьке значення, а 12% - високе. Низький показник за цією шкалою дозволяє припустити, що досліджувані недовірливі та обережні, швидко змінюють свою точку зору, бояться за наслідки своїх дій. Високе значення говорить про схильність до формування надцінних ідей, фокусуванні на власних негативних переживаннях та образі. Такі люди недовірливі та односторонні, вперті та прямолінійні.

Переважає більшість досліджуваних, а саме 96% набрали середнє значення за шкалою «Психастенія». Цей показник свідчить про те, що їх не переслідують нав'язливі думки, вони не надто тривожні, рішучі та досить відважні. Чотири відсотка засуджених (одна особа) отримали низький показник, що свідчить про впевненість у собі та прийнятих рішеннях, гнучкість поведінки, вміння пристосовуватися до ситуації.

Шкала «Шизоїдність» виявляє осіб схильних до відчуження від оточуючих, із аутичним типом мислення. Лише чотири відсотка досліджуваних мають високий показник за цією шкалою, 92% - середній і чотири - низький.

Вісім відсотків засуджених мають низький показник за шкалою «Гіпоманія». Це дозволяє припустити, що в них занижена активність, брак контактів з людьми. Досить велика кількість засуджених, а саме 20% за вказаною шкалою мають високий показник. Це свідчить про те, що досліджувані особи, які мають судимість дратівливі, пихаті та недостатньо стримані. Їх інтереси нестійкі та поверхневі. Вони здатні перебільшувати свої можливості, рідко доводять справу до логічного завершення.

Респонденти мають істотні відхилення від визначеної норми (середнього значення) за такими шкалами як Істерія, Психопатія,

Паранояльність та Гіпоманія (див. рис.3.2). Ці шкали мають певні спільні характеристики: схильність до драматизації подій, образливість, відчуженість, вороже ставлення.

Узагальнюючи вище сказане, ми пересвідчилися, що спільними психологічними особливостями за всіма проаналізованими шкалами опитувальника Міні-мульт є соціальна дезадаптація, агресивність, ворожість, конфліктність та імпульсивність, нехтування соціальними нормами та цінностями. Дані особи схильні переоцінювати свої можливості.

Аналіз та інтерпретація результатів за опитувальником рівня агресивності Басса-Перрі. Результати за опитувальником рівня агресивності представлені в статистичній таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 - Сума балів по кожному з компонентів агресії та інтегральний показник

№п/п представників вибірки	Фізична агресія (в балах)	Гнів (в балах)	Ворожість (в балах)	Інтегральний показник (в балах)
1	2	3	4	5
1	25	8	40	73
2	18	25	28	71
3	24	15	28	67
4	24	18	22	64
5	20	25	22	67
6	17	13	26	56
7	33	15	8	56
8	13	11	22	46
9	19	12	24	55
10	26	22	21	69
11	30	22	28	80

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5
12	25	23	31	79
13	26	21	28	75
14	23	20	16	59
15	19	23	17	59
16	32	24	13	69
17	26	20	17	63
18	27	19	30	76
19	31	7	19	57
20	18	9	8	35
21	19	14	13	46
22	33	22	23	78
23	29	18	26	73
24	32	18	16	66
25	14	18	16	48

Примітка: низький бал виділено жовтим кольором, високий – червоним.

З таблиці 3.1 можемо спостерігати цікавий факт: особа під порядковим номером один за шкалою «Гнів» має найнижче можливе значення – вісім балів, проте з шкалою «Ворожість» набрала максимальну кількість балів – 40. Особа номер сім має високий показник (33 бали) за шкалою «Фізична агресія» та мінімальний бал (вісім балів) за шкалою «Ворожість». Представник вибірки під порядковим номером 19 має високий бал (31 балів) за шкалою «Фізична агресія» та мінімальний бал (сім балів) за шкалою «Гнів». Тобто 12% засуджених в ході дослідження рівня агресії мають різкі коливання за шкалами, що може свідчити про протиріччя в їхніх судженнях та діях.

Ми проаналізували результати дослідження, отримані за допомогою опитувальника рівня агресії А. Басса і М. Перрі за трьома компонентами:

інструментальний, афективний та когнітивний. Ми також визначили інтегральний показник. Дані компоненти відображено на рисунку 3.3

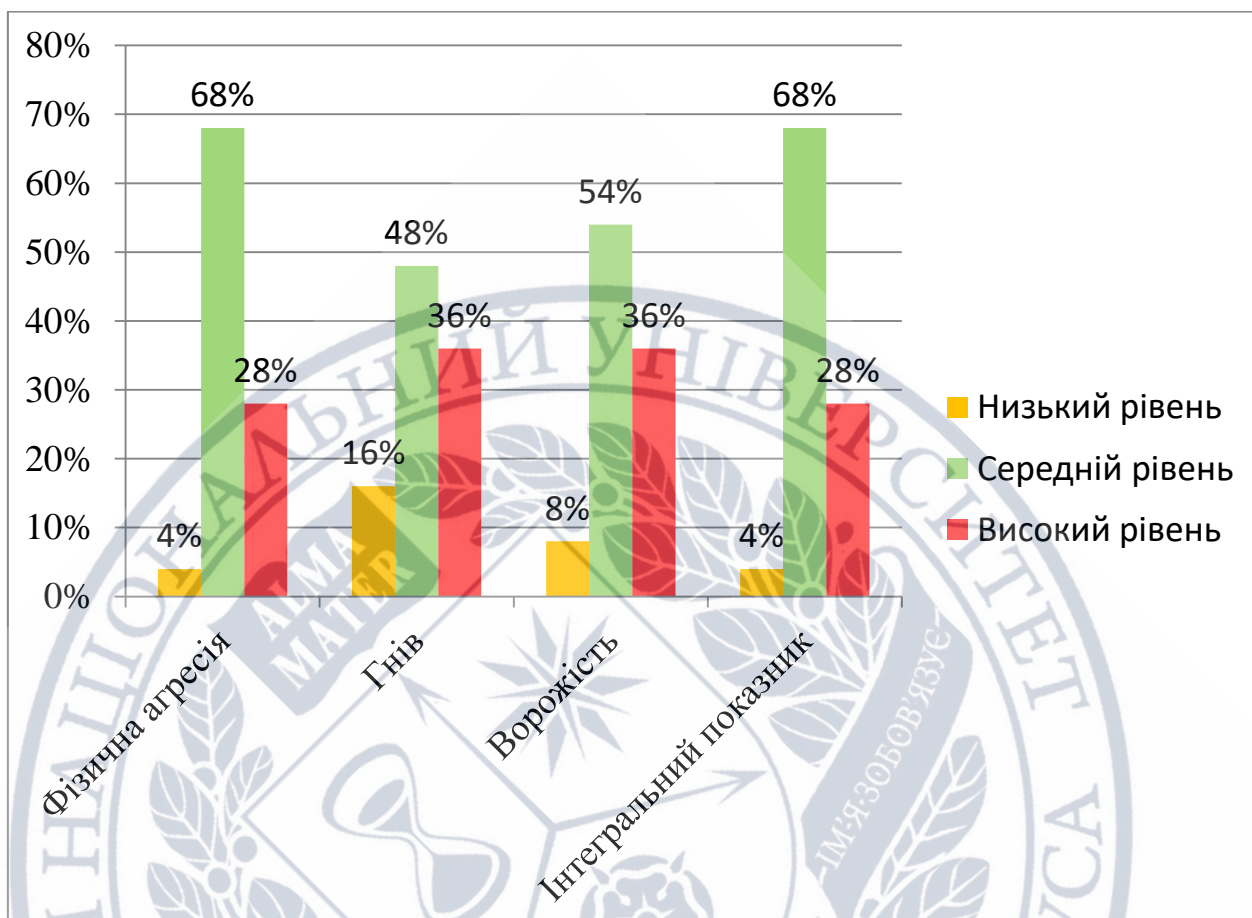

Рис. 3.3 Результати за опитувальником рівня агресії (Басса-Перрі)

Відповідно до рисунка 3.3 за шкалою «Фізична агресія» 28% опитаних осіб, які мають судимість мають високий показник. Це свідчить про те, що ці респонденти готові проявляти агресію, яка може бути направлена як на об'єкти так і на суб'єкти їхнього оточення. Прояв фізичної агресії реалізується через застосування фізичної сили, що спрямована на іншу особу. 68% засуджених набрали середнє значення за даною шкалою, що говорить про вміння досліджуваних справлятися зі своїми емоціями, не погоджуватися на провокації, а в разі необхідності захистити себе та свої права. Чотири відсотка респондентів (одна особа) має низький показник, що може свідчити про бажання подати себе у вигідному ракурсі, або високий рівень самоконтролю.

За шкалою «Гнів» 36% ув'язнених мають високий показник. Результати говорять про такі властивості засуджених як роздратування, фізіологічне збудження, готовність діяти агресивно. Окрім того, це може свідчити про імпульсивність, «вибуховість». 48% отримали середній показник за цією шкалою. Це означає, що вони намагаються володіти своїми емоціями, швидко відновлюють рівновагу та заспокоюються. 16% правопорушників мають низький показник, що свідчить про вміння стримувати роздратування, спокійний характер.

Тридцять шість відсотків досліджуваних мають високий показник за шкалою «Ворожість». Високе значення цього компонента вказує на такі психологічні особливості як підозрілість, недовіру, вразливість, заздрощі. Такі особи страждають від відчуття несправедливості, їм здається, що до них ставляться упереджено та не об'єктивно. 54% осіб, які становлять нашу вибірку мають середній показник - вони здатні довіряти іншим, досить задоволені своїм життям. Вісім відсотків засуджених набрали низьке значення за цією шкалою, тобто вони не цілком впевнені в собі та своєму оточенні.

Високий інтегральний показник, а саме 28% вказує на те, що досліджувані можуть поводитися досить агресивно, їм притаманні такі якості як імпульсивність, роздратування, невпевненість в собі, підозрілість. Відомо, що рівень агресивності впливає на соціальну поведінку, сприяє проявам конфронтації в стосунках та конфліктам з оточуючими, стає перешкодою до ведення успішної, активної та ефективної професійної діяльності.

Аналіз та інтерпретація результатів за анкетною М. Рокича «Ціннісні орієнтації». Щоб проаналізувати отримані результати, ми внесли всі показники респондентів до таблиці (Додаток Д, Е.), визначили середній бал, та структурували систему цінностей осіб, які мають судимість. Найменший середній бал, це номер один, найвищий – 18. Отримані результати за списком «Термінальні цінності» представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 - Структурована таблиця термінальних цінностей досліджуваних осіб, які мають судимість

№ п/п	Термінальні цінності	Бал
1	Здоров'я (фізичне й психічне)	5.08
2	Щасливе сімейне життя	5.52
3	Активне діяльне життя	7.32
4	Любов	7.64
4	Життєва мудрість	7.64
5	Воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	8.04
6	Розвиток	8.88
7	Продуктивне життя	9
8	Цікава робота	9.68
9	Наявність гарних і вірних друзів	9.76
9	Пізнання	9.76
10	Упевненість у собі	10.32
11	Матеріально забезпечене життя	10.52
12	Суспільне визнання (повага навколишніх, колективу, товаришів по роботі)	11.32
13	Щастя інших	11.4
14	Краса природи й мистецтва	12.2
15	Творчість (можливість творчої діяльності)	13.04
16	Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	13.56

Як бачимо з таблиці 3.2, серед термінальних цінностей топові місця посідають такі особистісні цінності як здоров'я, щасливе сімейне життя, життєва мудрість, любов. Слід зазначити, що 36% досліджуваних присвоїли цінності «Здоров'я (фізичне і розумове) порядковий номер «один» у своїй системі ранжування цінностей. 24% досліджуваних на перше місце поставили «Щасливе сімейне життя». 16% опитуваних вважають таку цінність як «Воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)» самою значимою.

Останні місця – такі суспільні цінності як розваги, краса природи і мистецтва, щастя інших. 32% респондентів вважають «Розваги» найменш

значимим, присвоївши їм порядковий номер «18». Інших 12% досліджуваних найменш значимим вважають «Суспільне визнання».

Цінності професійного спрямування знаходяться на середніх позиціях структурованої таблиці, що свідчить про нейтральність респондентів по відношенню до них. Небажання досліджуваних розвиватися та збільшувати свій кругозір може свідчити про загострення такого фактору ризику як «Освіта», адже навіть за умов перебування в колонії вони мають вільний доступ до літературних видань, наявних в бібліотеці, та мають можливість навчатися. Окрім того в колонії є можливість реального працевлаштування, проте, за офіційними даними, не працевлаштовані навіть ті особи, які мають заборгованість за виконавчими документами та зобов'язані працювати. Отримані за допомогою анкети результати корегують з тими, що висвітлили Н. Греса та В. Кравцова в ході проведення своїх досліджень.

Представимо отримані результати за списком «Інструментальні цінності» в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 Структурована таблиця інструментальних цінностей досліджуваних осіб, які мають судимість

№ п/п	Термінальні цінності	Бал
1	Вихованість	5.96
2	Відповідальність	7.32
3	Чесність	7.76
4	Самоконтроль	8.16
5	Незалежність	8.24
6	Життєрадісність	8.64
7	Освіченість	8.84
8	Тверда воля	9
9	Дисциплінованість	9.16
10	Раціоналізм	9.4
11	Акуратність	9.48
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки	9.8
13	Високі запити	10.88

14	Терпимість	11.12
15	Широта поглядів	11.36
16	Чуйність	11.72
17	Ефективність у справах	11.84
18	Непримиримість до недоліків	12.16

Згідно таблиці 3.3, перелік інструментальних цінностей, які очолюють таблицю, починається з таких особистісних цінностей як вихованість, відповідальність, чесність, самоконтроль. Такі суспільні цінності як непримиримість до недоліків у собі та інших, чуйність, широта поглядів є не значимими для опитуваних.

Пропонуємо подивитися на рисунок 3.4 та розглянути отримані результати в ракурсі «цінності-цілі» та «цінності засоби».

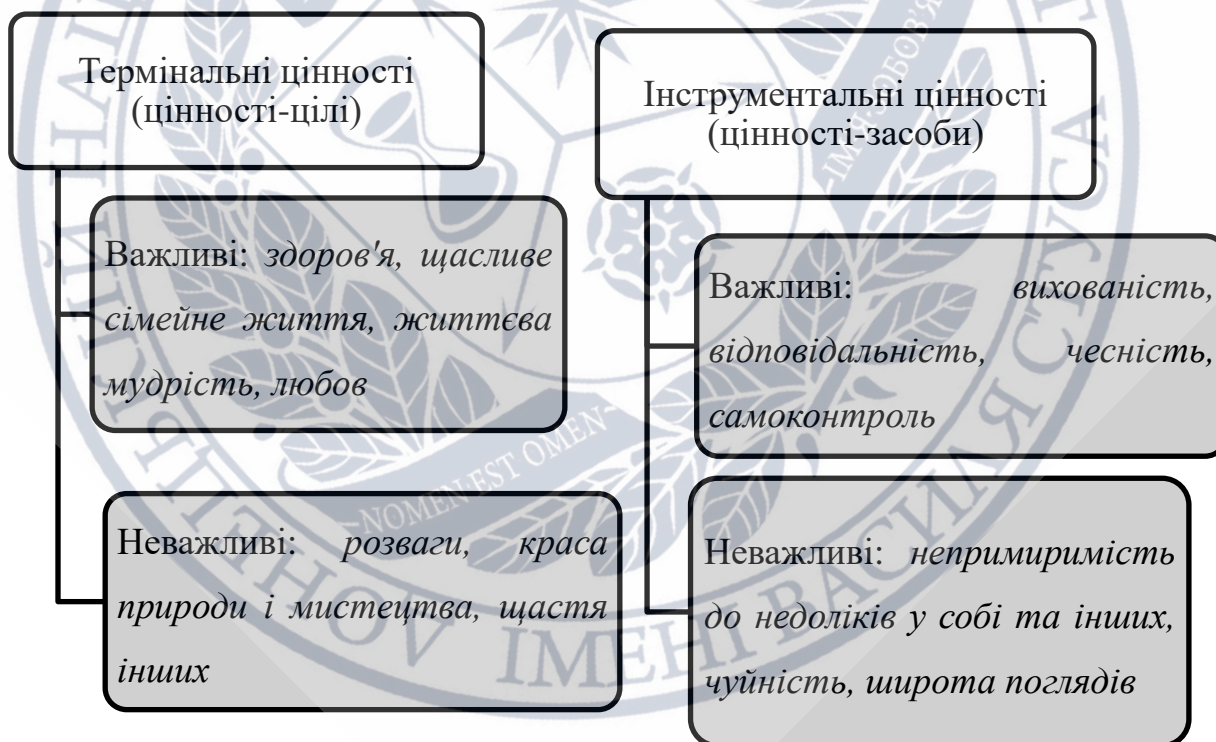

Рис. 3.4 Цінності-цілі та цінності-засоби досліджуваних

На рисунку 3.4 відображено зведену таблицю отриманих результатів за двома списками цінностей. Таке ранжування цінностей може свідчити про те, що досліджуванні особи більше фокусуються на собі та своїх бажаннях, але в силу того, що ув'язнені не можуть їх реалізувати, вони видають бажане за

реальне. Можемо припустити, що якби вони досягали мети, опираючись на такі цінності як вихованість, чесність та самоконтроль, вони не знаходилися б у місцях позбавлення волі.

Аналіз та інтерпретація результатів за анкетною «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення». Результати анкети «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення» досліджуваних осіб, які мають судимість представлені на рисунку 3.5.

Як ми вже зазначали, для визначення рівня небезпеки додаються бали за статичними та динамічними факторами. Статичні фактори вважаються сталими, а от динамічні фактори можуть змінюватися протягом періоду, коли особа вважається як такою, що має судимість. Ризик життю та здоров'ю аналізується окремо.

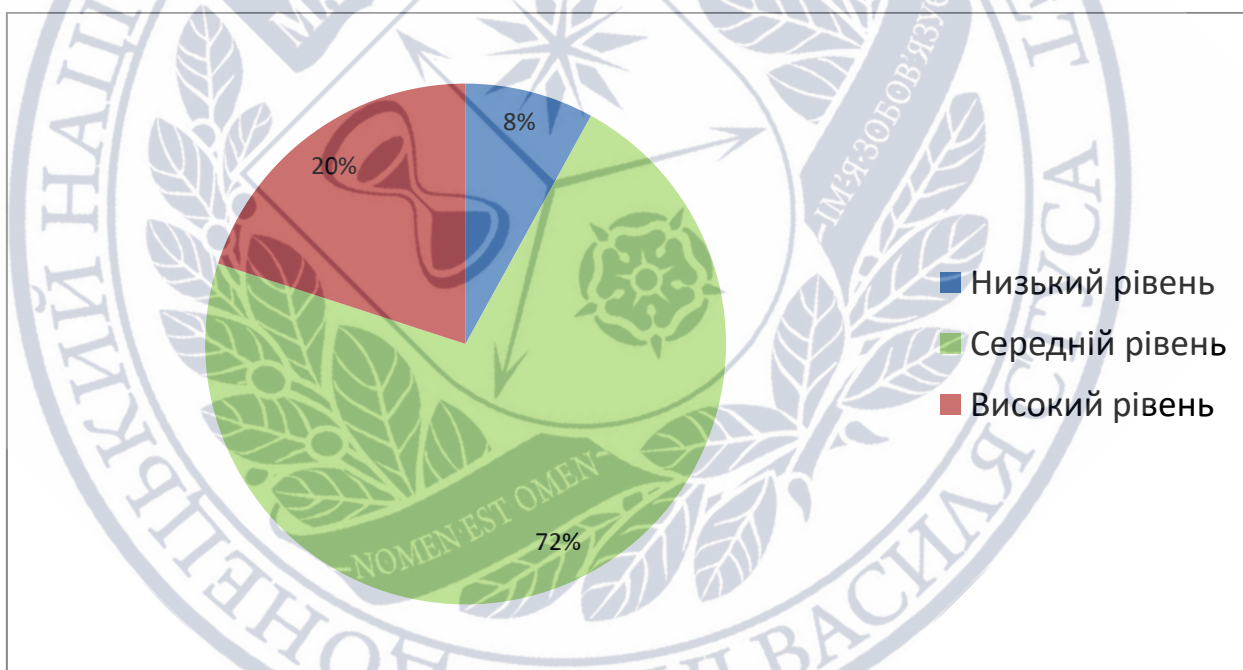

Рис. 3.5 Відсотковий показник ризику скоєння повторного кримінального правопорушення

За рисунком 3.5, вісім відсотків респондентів мають низький показник ризику вчинення повторного кримінального правопорушення, 72% досліджуваних осіб, які мають судимість отримали середню кількість балів, тобто середній рівень ризику, 20% ув'язнених – високий показник.

Низький рівень ризику можливий, якщо в досліджуваного перша судимість, злочин скоєно після 25 років, визнає провину та кається. Такі динамічні фактори ризику як освіта, кваліфікація, місце проживання, матеріальне становище та психічний стан оцінені позитивно.

Високий рівень має 20% досліджуваних в'язнів, це може свідчити про те, що дані особи діють протиправно ще з юного віку, були неодноразово притягнуті до кримінальної відповідальності, схильні діяти агресивно, порушують правила перебування в установі. Неповна середня освіта, відсутність кваліфікації, незадовільне матеріальне становище, розірваний контакт з рідними та близькими, депресія, агресія, залежність від алкоголю чи ПАР є криміногенними факторами, які можуть негативно впливати на результат оцінки.

Матриця визначення рівня ймовірної небезпеки для суспільства складається на основі результатів ризику вчинення повторного правопорушення та ризику життю та здоров'ю. Результати рівня ймовірної небезпеки для суспільства зображені на рис. 3.6.

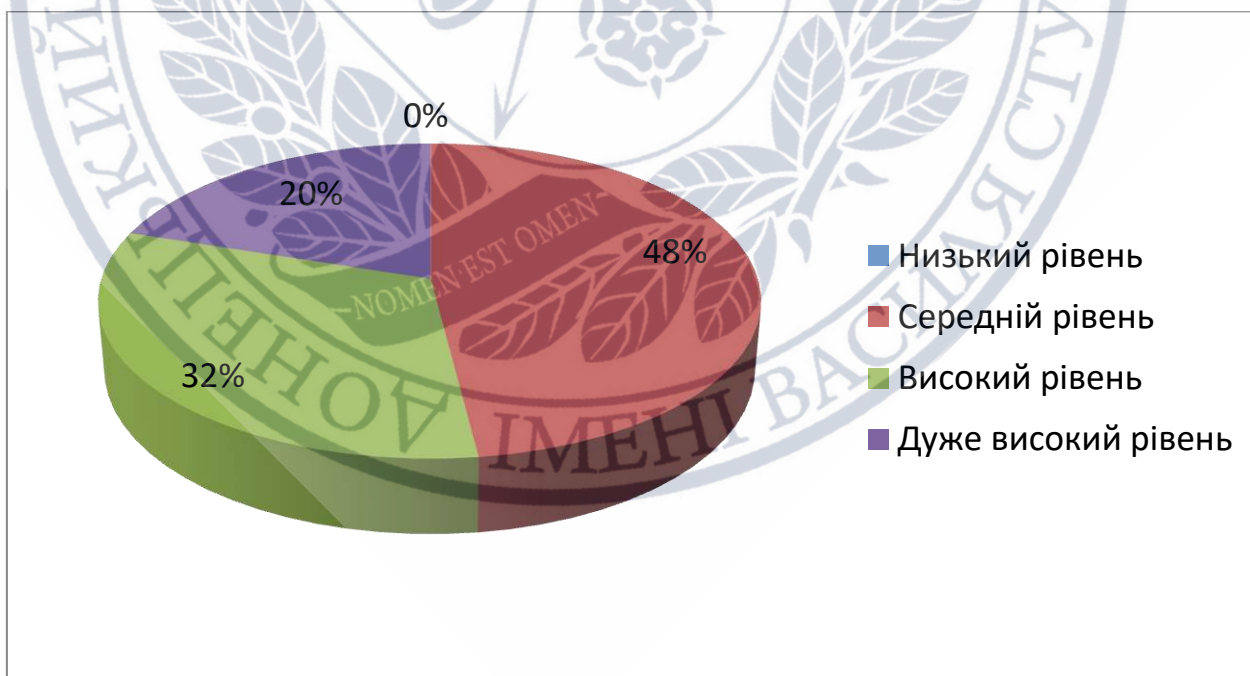

Рис. 3.6 Відсотковий рівень ймовірної небезпеки для суспільства

Відповідно до отриманих результатів, відображених на рис. 3.6, було встановлено, що 48% респондентів мають середній рівень ймовірної

небезпеки для суспільства, 32% - високий і 20% - дуже високий. Дані результати свідчать, що досліджувані особи є потенційно небезпечними для суспільства.

3.2 Рекомендації щодо досягнення позитивних змін психічного стану, особливостей поведінки і особистості засуджених

Перебування в місцях розбавлення волі шкодить психічному здоров'ю особи. Велика кількість людей, примусова самотність, відсутність приватного простору, неможливість займатися улюбленою справою, обмежений доступ до інтернет мережі, невпевненість у майбутніх перспективах (робота, стосунки тощо), а також неналежні медичні послуги, особливо служби психічного здоров'я, не може не завдавати шкоди психічному здоров'ю засуджених. За даними World Health Organization (Всесвітня Організація Здоров'я), поширеність поганого психічного здоров'я серед ув'язнених значно вища, ніж у суспільстві, а дослідження в усьому світі показали, що рівень самогубств у в'язнях до 10 разів вищий, ніж серед звичайного населення [63]. Також зазначається, що проблема не лише в організації психологічної допомоги, але й самі ув'язнені заперечують необхідність такої допомоги. Прогалина в цій сфері велика, тому й нині пенітенціарна психологія працює над розробкою ефективних методів корекції засуджених.

Олена Висоцька вказує на те, що наразі, в Україні, установи для відбуття покарання забезпечують лише ізоляцію правопорушників від суспільства, а не його виправлення. О. Висоцька підкреслює необхідність переймання європейського досвіду в цій сфері, які вже пройшли процес реформування та досягли значних успіхів.

Отже, на що слід звернути увагу при вивченні питання «психічного здоров'я у в'язниці», на думку Graham Durcan та Jan Cees Zwemstra.

- Ув'язнені, які мають психологічні та психічні проблеми повинні отримувати користь від перебування в місцях позбавлення волі, їх проблеми мають враховуватися та вирішуватися в межах виправних установ.

- Враховуючи дослідження психічного здоров'я правопорушників, слід пам'ятати, що ув'язнені відносяться до тієї категорії осіб, яка потребує інтенсивнішої допомоги з боку психологічної служби.

- Засуджені мають ряд супутніх проблем: залежність від вживання алкоголю та психотропних речовин, відсутність належної освіти, незадовільні родинні відносини тощо.

- Окрім того, вирішення проблем психологічного характеру має базуватися на вивченні їх соціальних потреб.

- Щоб краще зрозуміти ситуацію щодо психічного здоров'я, потрібно запитати правопорушників їхнє бачення проблем та шляхи їх вирішення.

- Персонал, який працює з ув'язненими повинен володіти базовими знаннями з психології, особливо, що стосується психологічних особливостей осіб, які мають судимість, що дасть змогу помічати зміни в поведінці, попередити вчинення самогубств тощо.

- Засуджені повинні мати можливість підтримувати зв'язок з рідними, що може стати корисним на етапі ре соціалізації та повернення до сім'ї та суспільства в цілому.

- При прибутті до установи виконання покарання, ув'язнені повинні пройти ретельний медичний огляд та психодіагностику з метою своєчасного виявлення потреб та надання відповідних медичних і психологічних послуг. Якщо виявиться, що засуджений потребує психіатричної допомоги, то він має бути оглянутий лікарем психіатром та в разі необхідності бути поміщений до спеціалізованої лікарні.

- Існує необхідність диференційованого підходу до вирішення проблем різних категорій засуджених: жінки, люди похилого віку, підлітки, етнічні групи, представники різних меншин та віросповідання.

- Якщо існує необхідність безперервного лікування, то потрібно подбати, щоб вона була задоволена.
- Слід розуміти, що психічно здорова людина – це соціально здорова людина, тому чим краще її психічне здоров'я, тим кращий її рівень життя.
- Колишні ув'язненні можуть бути гарними координаторами та наставниками для правопорушників, тому слід заохочувати даний вид виховного впливу.
- Соціально-психологічна корекція стає можливою за умови співпраці працівників різних інстанцій: служби пробації, медичної служби, судової системи, відділу праці та соціального захисту населення тощо.

Це базові принципи, якими слід керуватися при вирішенні питання психічного здоров'я у в'язниці, проте, як слушно зауважують дослідники G.Durcan, J. Zwemstra [62]: те як ці принципи реалізуються в життя буде різнитися згідно чинного законодавства, пенітенціарної системи та культури країни.

Зрозуміло, що в Україні, реалізація цих принципів неможлива без реформування системи покарання. Наразі ми йдемо шляхом впровадження реформ пенітенціарної служби, що мають відбуватися згідно документа «Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації». З поміж іншого реформа передбачає: Впровадження дієвого інструментарію для зміни поведінки, виправлення та ресоціалізації осіб, які увійшли в конфлікт із законом (праця, корекційні та освітні програми), а також підтримка і допомога засудженим, які готуються до звільнення [50].

На основі проведеного емпіричного дослідження, ознайомлення із базовими принципами збереження психічного здоров'я у в'язниці та вивчення державної політики щодо пенітенціарної системи країни спробуємо розробити рекомендації щодо досягнення позитивних змін психічного стану, особливостей поведінки та особистості засуджених.

Дані рекомендації включають наступне.

1. Залучати спеціалістів психіатричної та психологічної галузі для розробки індивідуальної соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими.

2. Створювати терапевтичні групи у форматі «рівний-рівному» для роботи із залежними від алкоголю та психотропних активних речовин. Варто зазначити, що в ході проведення емпіричного дослідження особистості засуджених за допомогою опитувальника Міні-мульт було встановлено, що 24%(шість осіб) респондентів мають проблеми, пов'язані із зловживанням алкоголю. Про це свідчить позитивна відповідь на стимульне запитання 71(«Ви зловживаєте спиртними напоями?») запропонованого опитувальника.

3. Психологу установи працювати над створенням довірливих стосунків із засудженими, пам'ятати про етичні норми ведення психологічної роботи, гарантувати конфіденційність; знаходити неформальних лідерів та за їх допомогою пропагувати користь психологічної допомоги; вести роз'яснювальну роботу щодо психологічної служби та підтримки установи, пояснювати, що метою є допомогти зняти напругу, а не знайти «хворих на голову» як засуджені часто вважають.

4. На етапі скринінгу, діагностувати психологічні особливості новоприбулих осіб, які мають судимість за допомогою методик, які використано в ході емпіричного дослідження та інших методів психодіагностики.

5. Продовжувати вивчати динамічні фактори ризику засуджених; сприяти вирішенню проблем соціального та психологічного характеру шляхом залучення засуджених до опанування шкільного матеріалу через перегляд відео уроків, які були розроблені державною програмою в рамках дистанційного навчання; підтримувати бажання засуджених зустрічатися з рідними, не наказувати скасуванням побачень; надавати дозовано позитивну інформацію про колишніх в'язнів, які залишивши місця позбавлення волі змогли відновити або створити сім'ю, змінити спосіб життя. Як ми вже

зазначали в результатах дослідження, «щасливе сімейне життя» посідає друге місце в списку термінальних цінностей за анкетною М. Рокича, тому слід особливий акцент зробити на тому, що будучи законослухняним громадянином або перебуваючи в місцях позбавлення волі, але не порушуючи його режиму та норм поведінки є більша вірогідність побачень, створення сім'ї тощо.

6. Встановивши довірливі відносини, варто виявити потреби самих засуджених, те як на їхню думку можна покращити реальний стан речей. Автор даної магістерської роботи є прихильником гештальт підходу у вирішенні даного питання, тому що за допомогою методів гештальт терапії ми можемо повернути засудженого в «тут і тепер», вияснити психологічні почуття та емоції, що є наразі актуальними, дати можливість подивитися на ситуацію зі сторони, залучити до терапевтичного контакту та взаємодії.

7.3 метою подолання агресії серед засуджених варто заохочувати заняття фізичними вправами, особливо на свіжому повітрі. В Україні як і в інших країнах пострадянського простору існує стереотип, що якщо в'язень посилено займається фізичними вправами, то готується до втечі. Варто відійти від такого неконструктивного бачення і пам'ятати, що фізичні вправи допомагають справитися з проявом гніву, що призводить до агресивних дій. Все завдяки тому, що під час фізичних тренувань у крові зменшується рівень гормонів стресу та стимулюється виробіток гормонів радощів [60].

8. Проводити тренінги, майстер класи, лекції для персоналу, що працює з ув'язненими. Вони мають володіти базовими знаннями психологічних особливостей поведінки та особистості засуджених. Персонал в'язниці не може упереджено ставитися до певної категорії чи окремих засуджених, потрібно пам'ятати, що їх завдання – не покарати, а перевиховати, допомогти, підтримати.

9. Надати можливість психологу відвідувати майстер класи, інтервізійні та супервізійні групи, щоб отримати належну підтримку та

фахову допомогу, а також з метою профілактики емоційного та професійного вигорання.

10. Підтримувати співпрацю з представниками різних сфер: освіти, пробації, медичних установ.

11. І наостанок, поширювати інформацію через засоби ЗМІ та соціальні мережі про пенітенціарну службу, проблеми засуджених, нововведення. Як показує практика, суспільство не готове приймати цю категорію осіб, упереджено ставиться до колишніх засуджених, тим самим створюючи низку нових проблем соціального та психологічного характеру.

Справедливо буде зазначити, що персонал по роботі з ув'язненими, особливо співробітники соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими роблять все можливе для досягнення позитивних змін психічного стану, особливостей поведінки та особистості суб'єктів кримінального правопорушення, які відбувають покарання в Державній установі «Ладизинська виправна колонія (№39)». Вони шукають шляхи вирішення проблем засуджених, починаючи від оформлення паспорта, як головного документа, що посвідчує особу до надання якісних освітніх, медичних та психологічних послуг.

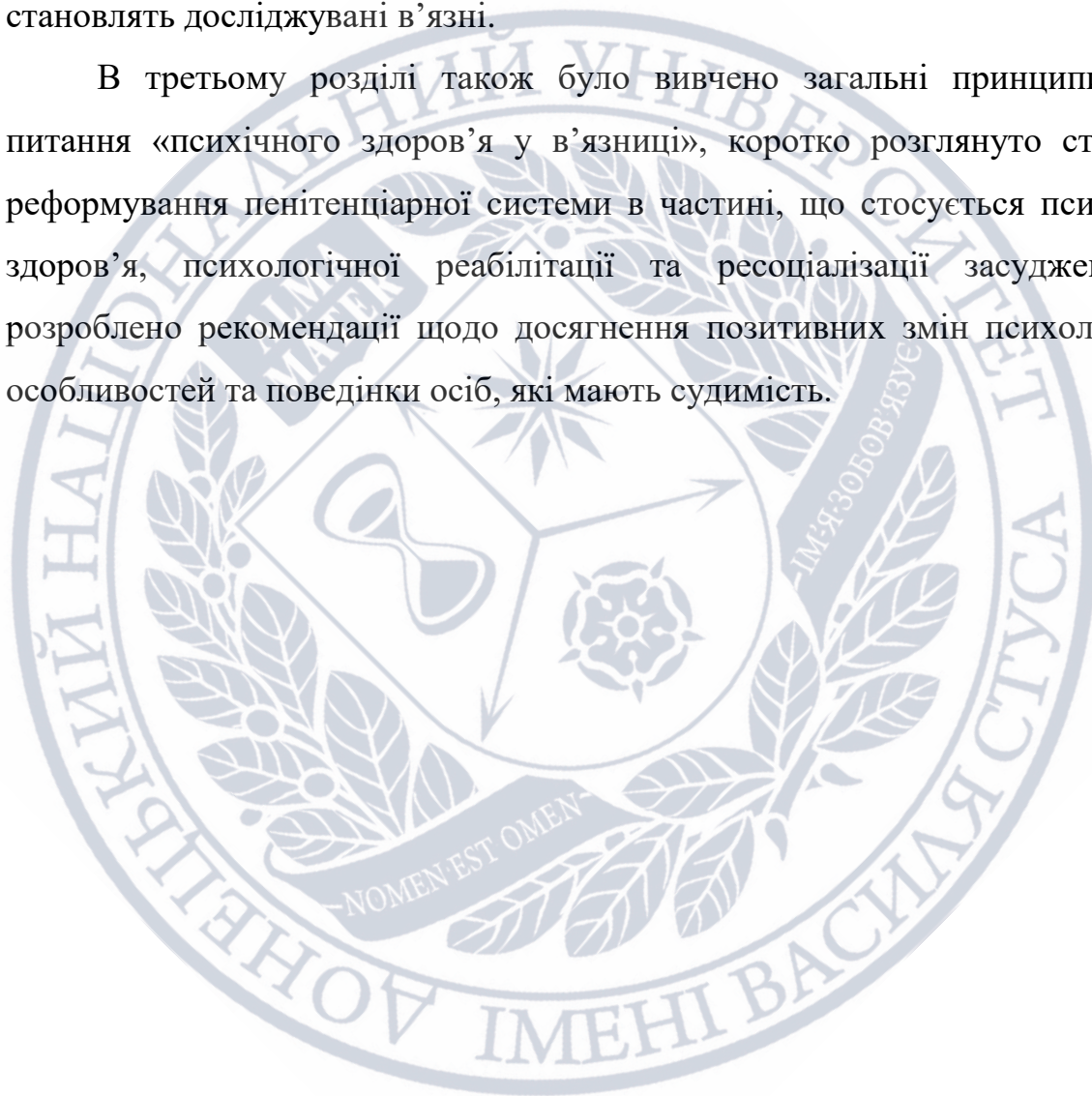
Реалізація запропонованих заходів залежить від багатьох факторів: мотивації самих ув'язнених, врегулювання епідеміологічної ситуації в країні, державних фінансових дотацій, рівня освіченості та толерантності суспільства, державної політики щодо питань пенітенціарної системи в цілому.

Висновки до розділу 3

В третьому розділі представлено результати та аналіз емпіричного дослідження, здійснено їх інтерпретацію. Систематизовані та укомплектовані дані подано у вигляді таблиць та рисунків. Інтерпретацію зроблено згідно опису методик, дослідженню загально статистичних показників та відхилення від «середнього значення».

В першому пункті третього розділу, за методикою Міні-мульт, виявлено спільні психологічні особливості, які притаманні засудженим. Встановлено рівень агресивності за трьома компонентами опитувальника Басса-Перрі та визначено інтегральний показник. Охарактеризовано систему ціннісних орієнтацій. Досліджено ризик вчинення повторного кримінального правопорушення та оцінено ймовірну небезпеку для суспільства, що становлять досліджувані в'язні.

В третьому розділі також було вивчено загальні принципи щодо питання «психічного здоров'я у в'язниці», коротко розглянуто стратегію реформування пенітенціарної системи в частині, що стосується психічного здоров'я, психологічної реабілітації та ресоціалізації засуджених та розроблено рекомендації щодо досягнення позитивних змін психологічних особливостей та поведінки осіб, які мають судимість.

ВИСНОВКИ

В магістерській роботі описано поетапне вивчення та дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість.

Теоретичні аспекти вивчення даної проблематики, з поміж іншого, передбачали аналіз літературних джерел з метою уточнення таких понять як «особа, яка має судимість», «особа злочинця», «криміногенна особа», та нещодавно введений термін «суб'єкт кримінального правопорушення».

На першому етапі особливу увагу приділено вивченню поглядів науковців щодо питання соціально-психологічних причин злочинності, структури особистості, психологічних особливостей засуджених, різних підходів до їх типології, психічних дефектів та аномалій. Теоретичну основу склали роботи таких вчених як: Г. Аванесов, Д. Александров, Ю. Антонян, В. Білоус, Г. Бірюков, І. Вітенко, Б. Головкін, Н. Греса, С. Денисов, В. Емінов, О.Завойська, А. Закалюк, Р. Карпенко, О. Кваш, М. Козирєв, М. Костицький, В. Кравцова, Ч. Ломброзо, Н. Мачинська, Г. Мінковський, Я. Наваліяна, С. Ніколаєнко, К. Новікова, Л. Орбан-Лембрик, Р. Павелків, О. Сахаров, В. Тимошенко, З. Фрейд, Л. Шевченко та ін.

В другому розділі магістерської роботи було описано формування дослідницької вибірки, охарактеризовано методи та методики емпіричного дослідження, обумовлено специфіку його проведення.

Практична частина емпіричного дослідження проводилася на базі Державної установи «Ладизинська виправна колонія (№39)». Вибірку було сформовано з 25 осіб, які мають судимість та відбувають покарання в колонії максимального рівня безпеки, засудженні за різними статтями Кримінального кодексу України (вбивство (ст.115 ч.1, ст.115 ч.2), розбій (ст.187), зґвалтування(ст.152), сексуальне насильство (ст.153) тощо), перебувають різний термін в місцях позбавлення волі. Досліджувані особи відносяться до антисоціального (насильницького типу), здебільшого, це рецидивісти та особи, засуджені до довічного позбавлення волі.

Для дослідження психологічних особливостей осіб, які мають судимість використано чотири методики, а саме: Опитувальник Міні-мульти (СБОО); Опитувальник рівня агресивності (А. Басса-М. Перрі); Методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації»; Анкета «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення», які дозволяють встановити рівень нервово-емоційної стійкості та адаптації особистості до соціального оточення, прояви агресії, ціннісні орієнтації засуджених, ризик вчинення повторного кримінального правопорушення та рівень ймовірної небезпеки для суспільства.

Третій етап емпіричного дослідження полягав у обробці, комплектації та систематизації отриманих результатів. Зроблено ґрунтовний аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження.

В процесі аналізу результатів, отриманих за допомогою опитувальника Міні-мульти, було встановлено: спільними психологічними особливостями, за всіма проаналізованими шкалами, є соціальна дезадаптація, агресивність, ворожість, конфліктність та імпульсивність, нехтування соціальними нормами і цінностями. Дані особи схильні переоцінювати свої можливості.

Результати дослідження, отримані за допомогою опитувальника рівня агресії А. Басса і М. Перрі за трьома компонентами: інструментальний, афективний та когнітивний, а також інтегральний показник свідчать про високий рівень агресії у досліджуваних осіб.

Для осіб, які мають судимість пріоритетними є особистісні цінності такі як здоров'я, щасливе сімейне життя, любов, вихованість, відповідальність, самоконтроль. Отримані результати за списком інструментальних цінностей змушують сумніватися у їх достовірності, та наводять на думку про бажання досліджуваних видати бажане за реальне.

Дані оцінки ризиків свідчать про середній та високий рівень ризику вчинення повторного кримінального правопорушення; середній, високий та дуже високий рівень ймовірної небезпеки для суспільства.

В ході емпіричного дослідження за всіма проаналізованими методиками було встановлено, що особи, які мають судимість вирізняються такими психологічними особливостями як агресивність, ворожість, конфліктність, егоцентризм, імпульсивність, цинізм, вибуховість, легковажність, конформізм, надмірна тривожність, підозрілість, мінливість настрою. Окрім того, їм властивий низький рівень самоконтролю, нехтування соціальними нормами і цінностями, низька ступінь соціальної адаптації, анти суспільна установка.

Отримані результати та вивчення пенітенціарної політики нашої країни, в межах досліджуваного питання, стали основою для розробки рекомендацій щодо досягнення позитивних змін у поведінці засуджених, зниження рівня агресивності, покращення психологічного стану та психічного здоров'я. Розроблені рекомендації включають: вивчення психологічних особливостей та криміногенних факторів за допомогою методологічно обґрунтованих методик; створення груп «рівний-рівному»; залучення колишніх в'язнів (волонтерів), які успішно пройшли етап ре соціалізації до наставництва; покращення рівня освіти за допомогою доступних каналів інтернет мережі; встановлення довірливих відносин між психологом та засудженими, налаштування контакту, застосування прийомів гештальт терапії для повернення особи в «тут і тепер»; співпрацю з різними державними інстанціями, особливо медичних установ тощо.

В результаті написання магістерської роботи та проведеного емпіричного дослідження наша гіпотеза щодо психологічних особливостей осіб, які мають судимість знайшла своє підтвердження. Мета була досягнута, завдання – вирішені.

Результати дослідження можуть в подальшому використовуватися при порівняльній характеристиці психологічних особливостей за типами злочинців або з правосвідомими особами. Окрім того, розроблені рекомендації можуть стати в нагоді психологам пенітенціарної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Д. О. Біологізаторські концепції особистості злочинця. Юридична психологія. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/81603-a-bologzatorsk-kontsepts-osobistost-zlochintsya.html> (дата звернення: 20.08.2021).
2. Александров Д. О. Структура особистості злочинця. Юридична психологія. URL: <https://ukrtextbook.com/yuridichna-psixologiya-aleksandrov-d-o/yuridichna-psixologiya-aleksandrov-d-o-2-struktura-osobistosti-zlochincy.html> (дата звернення: 27.08.2021).
3. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 436 с.
4. Василенко Т. С. Психологічні теорії злочинності. *Злочинці і жертви злочинів: матеріали XX Всеукр. наук. конф. з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених*. Харків, 2020. С.99-102.
5. Василик В. В. Виправлення та ресоціалізація засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 2 (20). 2020. С.33-39.
6. Вітенко І. С, Вітенко Т. І. Основи психології. Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. 256с.
7. Волошин В. Д. Кримінологічний аналіз злочинця, що вчиняє злочин на ґрунті релігійної нетерпимості. *Злочинці і жертви злочинів : матеріали XX Всеукр. наук. конф. з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених*. Харків, 2020. С.132-136.
8. Головкін Б. М., Наваляна Я. Т. Психологічні особливості злочинців. *Форум права*. 2012. № 4. С. 223-230.
9. Гордійчук О. С. Соціально – психологічні причини і мотивація поведінки у корисливого типу злочинця. *Злочинці і жертви злочинів: матеріали XX Всеукр. наук. конф. з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених*. Харків, 2020. С.170-172.

10. Греса Н. В., Кравцова В. В. Особливості мотиваційно – ціннісної сфери злочинців з різним рівнем усвідомлення вини. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. №2 (27). С. 147-152.
11. Давиденко Д. В. Жіноча злочинність: особливості та тенденції розвитку в Україні. *Злочинці і жертви злочинів: матеріали XX Всеукр. наук. конф. з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених*. Харків, 2020. С.196-198.
12. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної Асоціації України*. 2020. № 1(22) С. 152-159.
13. Димитров А. В., Сафронов В. П. Основы пенитенциарной психологии: учеб.пособие. М.: Московский психолого-социальный институт, 2003. 176с. URL: <http://yurpsy.com/files/ucheb/penit/04.htm> (дата звернення: 05.02.2021).
14. Дмитриев Ю. А. Пенитенциарная психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. 681 с.
15. Дрозд В. Г. Особа злочинця при криміналістичній характеристиці злочину. *Митна справа*. №4 (2). 2013. С.120-124.
16. Дубчак Л. М. Проблеми реалізації ресоціалізаційних програм щодо засуджених в умовах відбування покарання. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. №1. 2017. С.147-155.
17. Жеребко О. І., Синенко Ю. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 62. 2017. С. 161-168.
18. Кабанов О. М. Особистість засудженого та соціально-психологічні особливості відбування довічного позбавлення волі. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. Випуск 28, 2018. С. 121-131.
19. Казміренко В. О. Психологічні детермінанти розбою. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*, № 1, 2015. С.114-126.

20. Карпенко Р. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9 С.144-148.

21. Кисельов І. О. Особа злочинця, який вчинив умисне вбивство або замах на нього: кримінологічний аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. №4. 2013. С.247-256.

22. Климчук В. О. Математичні методи у психології. Навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. К.: Освіта України. 2009. 288 с.

23. Кожушко А. Р. Психологічні особливості засуджених до позбавлення волі жінок на етапі ресоціалізації. Автореф. дис... кандидата психологічних наук Харків, 2016. 23с.

24. Козирев М. П. Мотивація в психологічній структурі злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Психологія. 2012. № 1 С. 164-173.

25. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Підручник. Х.: Право, 2008. 240 с.

26. Костицький М. В. Психологічні фактори впливу на особу злочинця. *Науково-інформаційний вісник. Серія: Теорія та історія держави і права. Питання філософії права, соціології права та юридичної психології*. 2014. №10. С. 12-19.

27. Ладжинська виправна колонія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ладжинська_виправна_колонія_№_39 (дата звернення: 15.09.2021).

28. Лисодєд О. В. Злочинці і жертви необережних злочинів. *Злочинці і жертви злочинів : матеріали XX Всеукр. наук. конф. з кримінології для студентів, аспірантів та молодих вчених*. Харків, 2020. С.5-10.

29. Мачинська Н. І., Завойська О. Ю. Психологічні механізми учинення злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Психологія. 2012. № 1 С. 104-113.

30. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча. URL: <https://studfile.net/preview/5258514/page:36/> (дата звернення: 07.09.2021).

31. Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича. URL: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm (дата звернення: 07.09.2021).

32. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: *Збірник практичних матеріалів*. Київ, 2020. 132с.

33. Мірошніченко О. М. Особливості використання методу оцінки ризиків і потреб засуджених: міжнародні підходи та національна практика. *Молодий вчений*. № 12. 2016. С. 264-267.

34. Моніторинговий візит до ДУ «Ладизинська виправна колонія № 39» URL: <https://khp.org/1608809128> (дата звернення: 07.09.2021).

35. Мрочко Р. М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 2. 2018. С. 158-162.

36. Наказ Міністерства юстиції України від 27 січня 2021 року № 307/5 про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-21#Text> (дата звернення: 05.09.2021).

37. Ніколаєнко С. І., Ніколаєнко С. О. Юридична психологія: навчально-методичний посібник щодо самостійного вивчення дисципліни. Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2014. 145 с.

38. Новікова К. М. Психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю. *Юридична психологія*. № 1, 2015. С. 198-206.

39. Опитувальник Міні-мульти (скорочений багатфакторний опитувальник для дослідження особистості - СБОО) Частина 1-3.

URL:https://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/diagnostika_temperamentu_i_kharakteru/opituvalnik_mini_mult/13-1-0-71 (дата звернення: 05.09.2021).

40. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с.

41. Орбан-Лембрик Л. Е. Асоціальні прояви особистості. Соціальна психологія. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/81241> (дата звернення: 09.09.2021).

42. Павелків Р. В. Загальна психологія – Психоаналіз. URL: <https://ukrtextbook.com/zagalna-psixologiya-pavelkiv-r-v/zagalna-psixologiya-pavelkiv-r-v-psixoanaliz.html> (дата звернення: 23.08.2021).

43. Пасько О. М. Цільмак О. М. Психологія: схеми, таблиці, коментарі: навч.-наочний посібн. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович. 270 с.

44. Петрушенко В. Л. Співвідношення понять "людина - індивід — особа - особистість - індивідуальність". Вихідні цінності людського буття. Філософія. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/95028-141> (дата звернення: 23.08.2021).

45. Полонка І. А. Конструктивно-теоретичний аналіз розуміння поняття та ознак правомірної поведінки. *Теорія держави і права*. 2016. № 3. С. 134.

46. Поняття особи злочинця та її ознаки URL: <https://thelib.info/psihologiya/642349-ponyattya-osobi-zlochincy-ta-ii-oznaki/> (дата звернення: 23.08.2021).

47. Пшук Н. Г., Стукан Л. В., Пшук Є. Я., Камінська А. О. Робочий зошит з психодіагностики. Вінниця, 2013. 192 с.

48. Пясковський В. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів проти статевої недоторканності неповнолітніх. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 2. 2017. С. 70-80.

49. Равельєва А. Особливості застосування практики «Люблячої доброти» в процесі реабілітації людей з алкогольною залежністю. Львів : [б. в.], 2020. 131 с.

50. Реформування пенітенціарної системи України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeyu/reformuvannya-sistemi-probaciyi-ta-resocializaciya> (дата звернення: 14.11.2021).

51. Семенюк О. Ціннісна орієнтація як основа формування професійної компетентності майбутніх фармацевтів. URL: <https://apau.org.ua/2016/03/16/professyonalnaya-competence/> (дата звернення: 07.05.2021).

52. Стаття 88 Кримінального кодексу України. Правові наслідки судимості. URL: <https://kku.com.ua/st-88> (дата звернення: 14.11.2021).

53. Стаття 18 Кримінального кодексу України. Суб'єкт кримінального правопорушення URL: <https://kku.com.ua/st-18> (дата звернення: 14.11.09).

54. Тимошенко В. І. Психологічна концепція особистості суб'єкта злочину. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 3 (161). С.79-85.

55. Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1866-13#Text> (дата звернення: 20.09.2021).

56. Федух І. С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_3_25.

57. Філоненко В. М. Соціально-психологічні особливості злочинців-рецидивістів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Психологія. 2012. № 1032, Вип. 50. С. 243-245.

58. Шевченко Л. О. Ціннісні орієнтації злочинців. *Вісник*

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2012. № 1032. Вип. 50. С. 246-249.

59. Щерба С. П. Заглада О. А. Філософія: підручник. К.: Кондор. 2011. 548с. URL: https://pidru4niki.com/16930803/filosofiya/lyudina_individ_osoba_individualnist_osobistist (дата звернення: 20.08.2021).

60. Як подолати гнів та агресію. URL: <http://www.zahisnik.zp.ua/ivkprfivkpr/> (дата звернення: 23.11.2021).

61. Янчук О. Б., Суботенко О. О., Луценко Ю. А., Вережемська Т. В. Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення: теоретико-прикладні аспекти (оновлене видання). Київ: Державна установа «Центр пробації». 2019. 99 с.

62. Durcan G., Zwemstra J. Mental health in prison, WHO/Europe. Prisons and Health. 2014. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/249200/Prisons-and-Health.11-Mental-health-in-prison.pdf (Last accessed: 23.11.2021).

63. Prisons and health. Mental health. World health organization. URL: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/focus-areas/mental-health> (Last accessed: 23.11.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник Міні-мульти

Інструкція: Вам пропонується ряд тверджень, які стосуються стану Вашого здоров'я і Вашого характеру. Прочитайте кожне твердження і вирішіть, вірно воно чи невірно по відношенню до Вас. Якщо Ви згодні з твердженням, то в клітинці з номером питання поставте знак "+" ("так", "вірно"), якщо незгодні – знак "–" ("ні", "невірно"). Не витрачайте час на роздумування. Найбільш природнім є те рішення, яке першим приходить в голову. Час на проведення опитування 15–20 хв.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71									

Текст опитувальника

1. У Вас хороший апетит.
2. Вранці Ви зазвичай відчуваєте, що виспалися і відпочили.
3. У Вашому повсякденному житті багато цікавого.
4. Ви працюєте з великим напруженням.
5. Часом Вам в голову приходять такі нехороші думки, що про них краще не розповідати.
6. У Вас дуже рідко бувають закрепи.
7. Іноді Вам дуже хотілося назавжди піти з дому.
8. Часом у Вас бувають напади нестримного сміху або плачу.
9. Часом Вас турбує нудота і позиви на блювоту.
10. У Вас таке враження, що Вас ніхто не розуміє.

11. Іноді Вам хочеться вилятися.
12. Кожного тижня Вам сняться кошмари.
13. Вам важче зосередитися, ніж більшості людей.
14. З Вами відбувалися (або відбуваються) дивні речі.
15. Ви досягли б у житті набагато більшого, якби люди небули налаштовані проти Вас.
16. У дитинстві був час, коли Ви скоювали крадіжки.
17. Бувало, що по кілька днів, тижнів або цілих місяців Ви нічим не могли зайнятися, тому що важко було змусити себе включитися в роботу.
18. У Вас переривчастий і неспокійний сон.
19. Коли Ви знаходитеся серед людей, Вам чуються дивні речі.
20. Більшість людей, які Вас знають не вважають Вас неприємною людиною.
21. Вам часто доводилося підкорятися кому-небудь, хто знав менше Вашого.
22. Більшість людей задоволені своїм життям більше, ніж Ви.
23. Дуже багато людей перебільшують свої нещастя, щоб домогтися співчуття і допомоги.
24. Іноді Ви сердитесь.
25. Вам дійсно не вистачає впевненості в собі.
26. У Вас часто бувають посмикування в м'язах.
27. У Вас часто буває відчуття, ніби Ви зробили щось неправильне або недобре.
28. Зазвичай Ви задоволені своєю долею.
29. Деякі так люблять командувати, що Вам хочеться всезробити наперекір, хоча Ви знаєте, що вони праві.
30. Ви вважаєте, що проти Вас щось замишляють.
31. Більшість людей здатні домагатися вигоди не зовсім чесним шляхом.
32. Вас часто турбує шлунок.
33. Часто Ви не можете зрозуміти, чому напередодні Ви були поганому настрої і роздратовані.
34. Часом Ваші думки текли так швидко, що Ви не встигали їх висловлювати.
35. Ви вважаєте, що Ваше сімейне життя не гірше, ніж у більшості Ваших знайомих.
36. Часом Ви впевнені у власній непотрібності.
37. В останні роки Ваше самопочуття було в основному гарним.
38. У Вас були періоди, під час яких Ви щось робили і потім не могли

пригадати, що саме.

39. Ви вважаєте, що Вас часто незаслужено карали.
40. Ви ніколи не відчували себе краще, ніж тепер.
41. Вам байдуже, що думають про Вас інші.
42. З пам'яттю у Вас все гаразд.
43. Вам важко підтримувати розмову з людиною, з якою Витільки що познайомилися.
44. Більшу частину часу Ви відчуваєте загальну слабкість.
45. У Вас рідко болить голова.
46. Іноді Вам бувало важко зберегти рівновагу під час ходьби.
47. Не всі Ваші знайомі Вам подобаються.
48. Є люди, які намагаються вкрати Ваші ідеї та думки.
49. Ви вважаєте, що скоювали вчинки, які не можна пробачити.
50. Ви вважаєте, що Ви занадто сором'язливі.
51. Ви майже завжди про що-небудь турбуєтесь.
52. Ваші батьки часто не схвалювали Ваших знайомств.
53. Іноді Ви трохи пліткуєте.
54. Часом Ви відчуваєте, що Вам незвичайно легко приймати рішення.
55. У Вас буває сильне серцебиття і Ви часто задихаєтесь.
56. Ви запальні, але швидко відходите.
57. У Вас бувають періоди такого неспокою, що важко всидіти на місці.
58. Ваші батьки та інші члени родини часто прискіпуються до Вас.
59. Ваша доля нікого особливо не цікавить.
60. Ви не засуджуєте людину, яка не проти скористатися своєю інтересом помилками іншого.
61. Іноді Ви сповнені енергії.
62. За останній час у Вас погіршився зір.
63. Часто у Вас дзвенить або шумить у вухах.
64. У Вашому житті були випадки (може бути, тільки один), коли Ви відчували, що на Вас діє гіпноз.
65. У Вас бувають періоди, коли Ви незвично веселі без особливої причини.
66. Навіть перебуваючи в компанії, Ви зазвичай відчуваєте себе самотньо.
67. Ви вважаєте, що майже кожен може збрехати, щоб уникнути неприємностей.
68. Ви відчуваєте гостріше, ніж більшість інших людей.
69. Часом Ваша голова працює ніби повільніше, ніж зазвичай.
70. Ви часто розчаровуєтесь в людях.
71. Ви зловживаєте спиртними напоями.

Додаток Б

ОПИТУВАЛЬНИК (А. БАССА-М. ПЕРРІ)

ІНСТРУКЦІЯ. Кожне з наведених нижче тверджень оцініть за такою шкалою (від «1» до «5»):

Не згодний	Швидше не згодний	Не можу визначити	Швидше згодний	Згодний
1	2	3	4	5

Використовуючи цю шкалу, вкажіть, наскільки ви згодні чи не згодні з цими твердженнями. На кожне твердження давайте тільки одну відповідь. Прочитайте, будь ласка, уважно кожне твердження і поставте знак у тій графі, яка найточніше передає вашу думку.

№	ТВЕРДЖЕННЯ	ОЦІНКА ТВЕРДЖЕННЯ				
		1	2	3	4	5
1.	Інколи я не можу стримати бажання вдарити іншого					
2.	Якщо мене спровокувати, я можу вдарити іншу людину					
3.	Якщо хтось вдарить мене, я дам здачі					
4.	Я б'юся частіше, ніж інші					
5.	Якщо для захисту моїх прав мені потрібно застосувати фізичну силу, я так і зроблю					
6.	Деякі люди своїм поведінкою зі мною можуть довести мене до бійки					
7.	Я не можу уявити собі причини достатньої для того, щоб вдарити іншу людину					
8.	Бувало, що я погрожував своїм знайомим					
9.	Інколи я так виходив із себе, що ламав речі					
10.	Я швидко спалахую, але і швидко заспокоююся					
11.	Я дратуюся, коли в мене щось не виходить					
12.	Інколи я відчуваю, що ось-ось вибухну					
13.	У мене спокійний характер					
14.	Деякі мої друзі вважають, що я запальний					
15.	Інколи я виходжу з себе без особливої на те причини					
16.	Мені важко стримувати роздратування					
17.	Буває, що я просто божеволію від ревності					
18.	Інколи мені здається, що життя мені чогось не додало					
19.	Іншим постійно щастить					
20.	Я не розумію, чого інколи мені буває так гірко					
21.	Я знаю, що мої так звані друзі пліткують про мене					
22.	Я не довіряю надто доброзичливим людям					
23.	Інколи мені здається, що люди позаочі насміхаються з мене					
24.	Якщо людина дуже люб'язна зі мною, значить вона від мене чогось хоче					

Додаток В

Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича

Перед Вами список цінностей, якими люди керуються в своєму житті. Ваше завдання — розкласти їх у порядку значимості для вас, де номер 1 – це найважливіше для вас, а номер 18 – найменш важливе та цінне. Номера від 1 до 18 потрібно розставити у двох списках (список А та список Б).

Список А (термінальні цінності)

- ☐ Активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя).
- ☐ Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом).
- ☐ Здоров'я (фізичне й психічне).
- ☐ Цікава робота.
- ☐ Краса природи й мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві).
- ☐ Любов (духовна й фізична близькість із коханою людиною).
- ☐ Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних ускладнень).
- ☐ Наявність гарних і вірних друзів.
- ☐ Суспільне визнання (повага навколишніх, колективу, товаришів по роботі).
- ☐ Пізнання (можливість розширення своєї освіти, світогляду, загальної культури, інтелектуальний розвиток).
- ☐ Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей).
- ☐ Розвиток (робота над собою, постійне фізичне й духовне вдосконалювання).
- ☐ Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків).
- ☐ Воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках).
- ☐ Щасливе сімейне життя.
- ☐ Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалювання інших людей, усього народу, людства в цілому).
- ☐ Творчість (можливість творчої діяльності).
- ☐ Упевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності)

- ☐ Акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах.
- ☐ Вихованість (гарні манери).
- ☐ Високі запити (високі вимоги до життя й високі домагання).
- ☐ Життєрадісність (почуття гумору).
- ☐ Ретельність (дисциплінованість).
- ☐ Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче).
- ☐ Непримиренність до недоліків у собі й інших.
- ☐ Освіченість (широта знань, висока загальна культура).
- ☐ Відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримуватися слова).
- ☐ Раціоналізм (уміння здорово та логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення).
- ☐ Самоконтроль (стриманість, самодисципліна).
- ☐ Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів.
- ☐ Тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами).
- ☐ Терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й омани).
- ☐ Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички).
- ☐ Чесність (правдивість, щирість).
- ☐ Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі).
- ☐ Чуйність (дбайливість).

Додаток Г

Форма проведення оцінки ризиків вчинення
повторного кримінального правопорушення

Розділ І. «Статичні фактори. Історія правопорушень»		
1.1.	Попередні притягнення до кримінальної відповідальності	
	Раніше особа засуджувалася до позбавлення/обмеження волі 3 і більше разів	30
	Раніше особа засуджувалася до позбавлення/обмеження волі від 1 до 2 разів	20
	Раніше особа засуджувалася до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі/звільнялась від відбування покарання з випробуванням	10
1.2.	Характеристика під час попереднього відбування покарання/перебування під вартою/під час слідства	
	Раніше скасовувався іспитовий строк, особа вчинила злочин під час відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, звільнялась від покарання з випробуванням; вчинила нове кримінальне правопорушення протягом невідбутої частини покарання після умовно-дострокового звільнення	25
	Втечі/спроби втечі з установ виконання покарань або з-під варти/перебування у розшуку	20
	Порушення умов запобіжного заходу (окрім тримання під вартою)	15
	Особа притягувалася до відповідальності за злісне порушення установленого порядку відбування покарання під час попереднього засудження	10
	Особа поміщалася до ДІЗО або карцеру; переводився до ПКТ (ОК), ДПК під час попереднього відбування покарання (в межах одного строку) або під час перебування у слідчому ізоляторі	5
1.3	Вік першого притягнення до кримінальної відповідальності	
	Від 14 до 16 років	20
	Від 16 до 18 років	15
	Від 18 років до 25 років	5
1.4	Час, що минув з моменту закінчення відбування покарання за попереднім вироком або звільнення від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування	
	До 6 місяців	20
	Від 6 місяців до 1 року	15

Від 1 року до 3 років		10
Від 3 років до 5 років		5
1.5.	Час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань у виді позбавлення/обмеження волі за попередніми вироками	
Понад 10 років		30
Від 5 до 10 років		20
Від 3 до 5 років		15
До 3 років		10
1.6.	Форма вини за чинним вироком	
Умисел		20
1.7.	Категорія кримінального правопорушення за останнім вироком	
Умисне корисливе/корисливо-насильницьке кримінальне правопорушення		20
Інше умисне ненасильницьке кримінальне правопорушення		15
Умисне насильницьке кримінальне правопорушення		10
1.8.	Наявність обставин, які обтяжують покарання за чинним вироком	
Мають місце обставини, які обтяжують покарання		25
1.9.	Вік, в якому вчинено правопорушення за чинним вироком	
До 25 років		25
Від 25 до 35 років		15
1.10.	Відшкодування шкоди	
Особа не відшкодувала шкоду і не намагалася її відшкодувати, хоча мала джерело доходу та/або майно поза нормами, які гарантують забезпечення базових потреб особи		25
Особа відшкодувала шкоду частково, хоча мала можливість відшкодувати в повному обсязі		15
1.11.	Вік на момент проведення оцінки ризиків	
До 25 років (включно)		20
До 35 років (включно)		15
До 45 років (включно)		10
До 55 років (жінки) / 60 (чоловіки)		5

Коментар (описується ситуація, пов'язана з історією вчинення правопорушень, що має значення для оцінки, і те, як вона впливає на ризик вчинення повторного кримінального правопорушення).

Оцінка статичних факторів

1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7	1.8	1.9	1.10	1.11	Сума
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------	------	------

Рівень впливу історії правопорушень на протиправну поведінку оцінюється як:											
☐ низький (0–65 балів) ☐ середній (66–181 балів) ☐ високий (182–260 балів)											

Розділ II. «Динамічні фактори»		
<i>Примітка: критерії, позначені символом * використовуються при проведенні першої оцінки ризиків та базуються на ситуації, що склалися на момент засудження, а також у разі їх зміни в період відбування покарання</i>		
2.1	Житло	Оцінка
2.1.1	Наявність місця проживання (4, 3, 2, 0) 4 – відсутнє будь-яке місце проживання і засуджена особа не вживає щодо цього жодних заходів 3 – не має місця проживання, але вживає активні заходи щодо його отримання після звільнення 2 – має тимчасове місце проживання 0 – має місце проживання	
2.1.2	Зміна місця проживання (2, 1, 0)* 2 – засуджена особа змінювала місце проживання (більше 3 разів за два роки до прибуття в установу) з негативних причин 1 – змінювала місце проживання з негативних причин (1-3 рази за два роки до прибуття в установу) 0 – місце проживання не змінювала або змінювала з нейтральних причин	
2.1.3	Проживання разом з особами, які вчиняли правопорушення (2, 0) 2 – засуджена особа проживала у постійному або тимчасовому місці проживання з особами, які раніше притягалися до відповідальності за правопорушення, відбувають покарання, альтернативні позбавленню волі, та планує повертатися туди ж 1 – проживала з правопорушниками, але вживає активних заходів щодо зміни місця проживання та/або співмешканців 0 – не проживала/не планує проживати разом з правопорушниками	
Підсумок		
☐ низький (0 – 2 балів) ☐ середній (3 – 5 балів) ☐ високий (6 – 8 балів)		

Зв'язок фактора з ризиком шкоди					
<i>(Чи пов'язаний фактор з ризиком вчинення особою насильницьких дій щодо інших)</i>					
Стадія зміни поведінки засудженої особи щодо цього фактора					
Незацікавлена у змінах X	Роздуми над змінами	Підготовка до дії	Дія	Підтримка змін	

Коментар (описуються ситуація з житлом та виявлені проблеми, що мають значення для оцінки ризиків, а саме: яким чином вони пов'язані з ризиком шкоди і як впливають на ризик вчинення повторного кримінального правопорушення).

2.2	Освіта	Оцінка
2.2.1	Володіння базовими навичками (читання, письмо, здійснення простих арифметичних дій) (3, 2, 1, 0) 3 – відсутні будь-які з перелічених навичок, не навчається 2 – має деякі з перелічених навичок, низький рівень навичок, не навчається 1 – має деякі з перелічених навичок, низький рівень навичок, але особа почала/продовжує навчатися 0 – володіє переліченими навичками	
2.2.2	Наявність середньої освіти (2, 1, 0) 2 – засуджена особа не має базової середньої освіти і не навчається, негативно ставиться до навчання 1 – не має базової середньої освіти, але почала/продовжує навчання, демонструє бажання отримати освіту 0 – має повну середню освіту або має базову середню освіту і продовжує навчання	
2.2.3	Володіння будь-якими професійними навичками або наявність кваліфікації (2, 1, 0) 2 – засуджена особа не володіє жодними професійними навичками або не має кваліфікації, негативно ставиться до здобуття таких навичок 1 – не володіє жодними професійними навичками або не має кваліфікації, але почала/продовжує навчання, демонструє бажання	

	отримати такі навички/кваліфікацію 0 – має кваліфікацію / володіє професійними навичками (навіть якщо особа не мала постійної або тимчасової роботи)				
Підсумок					
☐ низький (0 – 2 балів) ☐ середній (3 – 4 бали) ☐ високий (5 – 7 балів)					
Зв'язок фактора з ризиком шкоди <i>(Чи пов'язаний фактор з ризиком вчинення особою насильницьких дій щодо інших)</i>					
Стадія зміни поведінки засудженої особи щодо цього фактора					
Незацікавлений у зміні	Роздуми над змінами	Підготовка до дії	Дія	Підтримка змін	

Коментар (описуються ситуація з освітою та виявлені проблеми, що мають значення для оцінки, а саме: яким чином вони пов'язані з ризиком шкоди і як впливають на ризик вчинення повторного кримінального правопорушення)

2.3	Робота	Оцінка
2.3.1	Працевлаштування до засудження (3, 2, 1, 0)* 3 – особа не працювала до засудження 2 – особа не працювала до засудження з об'єктивних причин 1 – особа мала нестабільну роботу, змінювала (більше 3 разів за один рік) місце роботи з різних причин 0 – особа мала стабільну роботу (у тому числі працювала неофіційно, мала сезонну роботу)	
2.3.2	Володіння достатніми професійними навичками для отримання роботи після звільнення (2, 1, 0) 2 – відсутні достатні навички для отримання роботи 1 – має певні навички 0 – володіє достатніми навичками	
2.3.3	Ставлення до праці (2, 1, 0)	

	2 – не має бажання працювати; ставлення до роботи негативне 1 – стверджує, що має бажання працювати, але за поведінкою особи чи з інших джерел інформації зрозуміло, що це не відповідає дійсності 0 – працює в установі виконання покарань або висловлює готовність працювати, проте в УВП відсутні такі можливості	
Підсумок		
☐ низький (0 – 2 балів) ☐ середній (3 – 4 бали) ☐ високий (5 – 7 балів)		

Особа має статус, що передбачає державні виплати без працевлаштування або особа має офіційне джерело стабільних доходів без працевлаштування

(підсумок за фактором – 0 балів)

Має інвалідність/обмежені фізичні можливості, що не дають змоги працювати (за словами засудженої особи, документально не підтверджено)

(підсумок за фактором – 0 балів)

Зв'язок фактора з ризиком шкоди <i>(Чи пов'язаний фактор з ризиком вчинення особою насильницьких дій щодо інших)</i>					
Стадія зміни поведінки засудженої особи щодо цього фактора					
Незацікавлена у змінах	Роздуми над змінами	Підготовка до дії	Дія	Підтримка змін	

Коментар *(описуються ситуація з роботою та виявлені проблеми, що мають значення для оцінки, а саме: яким чином вони пов'язані з ризиком шкоди і як впливають на ризик вчинення повторного кримінального правопорушення).*

2.4	Матеріальне становище	Оцінка
2.4.1	Матеріальна залежність від своєї сім'ї або друзів (3, 2, 0)* 3 – особа повністю матеріально залежала від своєї сім'ї, друзів, соціального забезпечення дітей або близьких родичів (пенсії, інші виплати) 2 – особа частково матеріально залежала від своєї сім'ї, друзів, соціального забезпечення дітей або найближчих родичів (пенсії,	

	інші виплати) 0 – особа не залежала матеріально від своєї сім'ї, друзів, соціального забезпечення	
2.4.2	Вміння раціонально використовувати кошти на корисні цілі (2, 1, 0) 2 – не вміє раціонально використовувати кошти 1 – у більшості випадків раціонально використовує кошти 0 – вміє раціонально використовувати кошти	
2.4.3	Гра в настільні чи інші ігри (2, 0) 2 – грає в настільні чи інші ігри з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди 0 – відсутній інтерес до настільних чи інших ігор з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди	
2.4.4	Наявність боргів за утримання житла (2, 1, 0) 2 – має борги за утримання житла, які наразі не в змозі погасити (включаючи борги в установі) 1 – має борги за утримання житла, але сплачує їх 0 – відсутні борги за утримання житла	
2.4.5	Наявність заборгованості за запозиченими коштами та/або кредитами (3, 2, 0) 3 – має заборгованість за запозиченими коштами та/або кредитами 2 – має заборгованості, але сплачує їх 0 – відсутня заборгованість за запозиченими коштами та/або кредитами	
Підсумок		
☐ низький (0 – 3 балів) ☐ середній (4 – 7 бали) ☐ високий (8 – 12 балів)		

Зв'язок фактора з ризиком шкоди					
<i>(Чи пов'язаний фактор з ризиком вчинення особою насильницьких дій щодо інших)</i>					
Стадія зміни поведінки засудженої особи щодо цього фактора					
Незацікавлений у змінах X	Роздуми над змінами	Підготовка до дії	Дія	Підтримка змін	

2.5	Мислення, емоції та поведінка	Оцінка
2.5.1	<p>Легко дратується, емоції впливають на здатність діяти конструктивно (1, 0)</p> <p>1 – так 0 – ні</p>	
2.5.2	<p>Проявляє ворожість до окремих осіб або груп осіб (2, 0)</p> <p>2 – так 0 – ні</p>	
2.5.3	<p>Вчиняє дії, пов'язані з погрозами або насильством (3, 2, 1, 0)</p> <p>3 – так, постійно 2 – так, періодично (у залежності від ситуації) 0 – ні</p>	
2.5.4	<p>Висловлює свою точку зору, переважно, проявляючи агресію (1, 0)</p> <p>1 – так 0 – ні</p>	
2.5.5	<p>Втрачає контроль над емоціями та поведінкою у випадках, коли не вдається отримати бажане (або якщо з ним/нею не погоджуються) (1, 0)</p> <p>1 – так 0 – ні</p>	
2.5.6	<p>Особа нездатна мислити чітко та раціонально (1, 0)</p> <p>1 – так 0 – ні</p>	
2.5.7	<p>Низький рівень розвитку комунікативних навичок у особи (замкнена, не вміє підтримувати розмову, не здатна конструктивно вести суперечку) (1, 0)</p> <p>1 – так 0 – ні</p>	
2.5.8	<p>Не робить висновків зі своїх минулих помилок, повторює помилки (2, 1, 0)</p> <p>2 – у більшості випадків 1 – іноді</p>	

	0 – ні	
2.5.9	Стикаючись з проблемою, вчиняє перше-ліпше, що спадає на думку (2, 1, 0)	
	2 – у більшості випадків 1 – іноді 0 – ні	
2.5.10	Стикаючись з проблемою, особа нездатна знайти шляхи її вирішення або легко здається і відступає перед труднощами (2, 1, 0)	
	2 – у більшості випадків 1 – іноді 0 – ні	
2.5.11	Не може передбачити наслідки своїх дій (2, 1, 0)	
	2 – у більшості випадків 1 – іноді 0 – ні	
2.5.12	Для особи характерна поведінка, неадекватна до ситуації(часта зміна настрою, неадекватне сприйняття своїх вчинків та вчинків інших осіб) (1, 0)	
	1 – бувають прояви неадекватної до ситуації поведінки 0 – відсутні явні прояви неадекватної поведінки	
2.5.13	Для особи характерний стан нервового збудження (1, 0)	
	1 – переважає стан нервового збудження 0 – відсутні явні ознаки нервового збудження	
2.5.14	Для особи характерний стан безпідставного пригнічення (страх, невпевненість) (1, 0)	
	1– переважає стан безпідставного пригнічення 0– відсутні ознаки пригнічення	
2.5.15	Самооцінка особи (1, 0)	
	1– самооцінка завищена або занижена 0– самооцінка адекватна	
Підсумок		
□ низький (0 – 6 балів) □ середній (7 – 14 бали) □ високий (15 – 22 балів)		

Стадія зміни поведінки засудженої особи щодо даного фактора				
Незацікавлена у змінах X	Роздуми над змінами	Підготовка до дії	Дія	Підтримка змін
☐ низький (0 – 4 балів) ☐ середній (5 – 10 балів) ☐ високий (11 – 16 балів)				
Підсумок				
Зв'язок фактора з ризиком шкоди <i>(Чи пов'язаний фактор з ризиком вчинення особою насильницьких дій щодо інших)</i>				

Коментар (описуються ситуація із ставленням до правопорушення та виявлені проблеми, що мають значення для оцінки, а саме: яким чином вони пов'язані з ризиком шкоди і як впливають на ризик вчинення повторного кримінального правопорушення)

2.1 1	Характеристика під час оцінюваного періоду відбування покарання	Оцінка
2.1 1.1	За оцінюваний період відбування покарання зафіксовані спроби втечі/ особа перебуває на обліку як схильна до втечі (5, 0)	
	5 – так 0 – ні	
2.1 1.2	Особа вчинила порушення встановленого порядку відбування покарання за оцінюваний період (3, 2, 0)	
	3 – за останні півроку особа вчинила злісне порушення або 3 чи більше порушень встановленого порядку відбування покарання 2 – вчинила 1-2 порушення за останні півроку (за винятком злісного) 0 – не вчиняла порушень протягом останніх півроку	
2.1 1.3	Застосування стягнень за оцінюваний період (3, 2, 1, 0)	
	3 – особа поміщувалася в ПКТ (ОК), ДПК; більше 3 разів поміщувалася в ДІЗО протягом відбування покарання в установі 2 – 1-3 рази поміщувалася в ДІЗО або карцер протягом відбування покарання в установі 1 – отримувала попередження/догану/сувору догану протягом відбування покарання в установі 0 – не було застосовано стягнень	

2.1	Застосування інших заходів дисциплінарного характеру за оцінюваний період (3, 0)	
1.4	3 – особа переводилася з дільниці соціальної реабілітації до іншої дільниці або переводилася до установи виконання покарань з вищим рівнем безпеки 0 – не було застосовано інших заходів дисциплінарного покарання	
Підсумок		
□ низький (0 – 3 бали) □ середній (4 – 7 балів) □ високий (8 – 14 балів)		

Стадія зміни поведінки засудженої особи щодо даного фактора				
Незацікавлена у змінахХ	Роздуми над змінами	Підготовка до дії	Дія	Підтримка змін
□ низький (0 – 4 балів) □ середній (5 – 10 балів) □ високий (11 – 16 балів)				
Підсумок				
Зв'язок фактора з ризиком шкоди (Чи пов'язаний фактор з ризиком вчинення особою насильницьких дій щодо інших)				

Коментар (описуються характеристика під час відбування покарання та виявлені проблеми, що мають значення для оцінки, а саме: яким чином вони пов'язані з ризиком шкоди і як впливають на ризик вчинення повторного кримінального правопорушення)

2.12	Готовність до змін	Оцінка
2.12.1	Готовність до зміни способу життя (поведінки, переконань) (3, 2, 1, 0) 3 – особа не готова змінювати своє життя після звільнення, допускає порушення умов відбування покарань, не виконує заходи індивідуального плану соціально-виховної роботи 2 – бажає змінити своє життя, але за поведінкою особи чи з інших джерел інформації зрозуміло, що це не відповідає дійсності 1 – бажає змінити своє життя, про те це бажання має поодинокий та несистемний характер 0 – бере активну участь у програмах/заходах, не допускає порушень, має бажання змінити своє життя та підтверджує це активними	

	вчинками	
2.12.2.	<p>Участь у програмах диференційованого виховного впливу, інших наявних в установі програмах та заходах соціально-виховного характеру (2, 1, 0)</p> <p>2 – не бере участі у програмах, заходах/ має негативне ставлення до участі в програмах</p> <p>1 – стверджує, що має бажання брати участь у програмах/ заходах, але за поведінкою особи чи з інших джерел інформації зрозуміло, що це не відповідає дійсності, або, відвідуючи заходи програми, особа не бере активної участі в діяльності групи/відвідує несистемно</p> <p>0 – бере активну участь у програмах</p>	
2.12.3	<p>Не усвідомлює, що саме необхідно змінити (2, 1, 0)</p> <p>2 – не усвідомлює, що саме необхідно змінювати/ байдуже ставиться до свого майбутнього</p> <p>1 – усвідомлює, що саме потребує змін, але при цьому нічого не робить</p> <p>0 – усвідомлює, що саме треба змінювати, бере участь в реалізації плану індивідуальної роботи</p>	
2.12.4	<p>Наявність позитивних планів на майбутнє (2, 1, 0)</p> <p>2 – не має позитивних планів на майбутнє</p> <p>1 – має позитивні плани на майбутнє, але не розуміє, яким чином їх втілити</p> <p>0 – позитивні плани на майбутнє є, активно їх впроваджує в своєму житті, має позитивні результати реалізації планів</p>	
Підсумок		
☐ низький (0 – 3 бали) ☐ середній (4 – 5 бали) ☐ високий (6 – 9 балів)		

Коментар (описуються ситуація із готовністю до змін та виявлені проблеми, що мають значення для оцінки, а саме: як вони впливають на ризик вчинення повторного кримінального правопорушення)

Оцінка динамічних факторів												
2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	2.7	2.8	2.9.	2.10	2.11	2.12	Сума
Рівень впливу динамічних факторів на протиправну поведінку оцінюється як: ☐ низький (0 – 40 балів) ☐ середній (41 – 110 балів) ☐ високий (111 – 159 бали)												
Розділ III. «Підсумки»												
РОЗДІЛ I						РОЗДІЛ II					Сума	
оцінка статичних факторів ризику						оцінка динамічних факторів ризику						
РИЗИК ВЧИНЕННЯ ПОВТОРНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА РІВЕНЬ ВТРУЧАННЯ												
☐ низький рівень ризику/ мінімальний рівень втручання						☒ середній рівень ризику/ середній рівень втручання					☐ високий рівень ризику/ максимальний рівень втручання	
0 – 104 балів						105 – 292 балів					293 – 419 балів	
Розділ IV. «Ризик шкоди життю та здоров'ю»												
4.1	Визначення ризику шкоди життю і здоров'ю											
4.1.1	Чи засуджувалася особа за насильницькі злочини?											
	<i>Якщо так, вказується характер насильницьких дій (фізичний, сексуальний, та/або вчинений під психічним примусом) та характер стосунків між потерпілою особою та засудженою особою</i>											
4.1.2	Якщо засуджена особа раніше не притягувалася до кримінальної відповідальності за насильницькі злочини, чи											

	є будь-які інші підстави вважати, що вона може вчинити насильницькі дії?		
	<p>Якщо так, вказується характер потенційної шкоди життю і здоров'ю та обґрунтовуються підстави.</p> <p>Під впливом алкоголю та з метою отримання матеріальних благ може здійснити вбивство.</p>		
4.2	Ризик шкоди щодо окремих категорій		
4.2.1	Вказуються категорії, щодо яких можуть бути вчинені насильницькі дії (оберіть категорію)		
	<p>діти</p> <p>окремі дорослі особи</p> <p>партнер/партнерка (співмешканець(ка))</p> <p>батьки та/або інші родичі</p> <p>персонал</p> <p>ув'язнені</p> <p>сама ув'язнена особа</p> <p>тварини</p>		
4.2.2	Вказується характер потенційних насильницьких дій відносно кожної із визначених Вами категорій (фізичний, сексуальний, та/або вчинений під психічним примусом)		
	<p>Фізичний до окремих дорослих осіб</p> <p>Фізичний до партнерки</p>		
* Примітка: Розділ може оцінюватися повторно у разі встановлення нових обставин під час перебування в установі, що мають значення для оцінки ризику шкоди життю і здоров'ю.			
4.2.3	Описуються обставини, які можуть спонукати особу до вчинення насильницьких дій		
	Конфлікт із партнеркою із за вживання ним алкоголю.		
4.2.4	Із перелічених вище обставин вказуються ті, що можуть призвести до раптового прояву насильства		
	Алкогольне сп'яніння.		

4.2.5	Описуються обставини, що можуть стримувати вчинення особою насильницьких дій	
	Засудження зі сторони сина та матері. Небажання потрапляти до місць позбавлення волі.	

низький

середній

високий

Ризик шкоди життю і здоров'ю оцінюється як:

Високий	Існує ймовірність насильницьких дій, спрямованих на вбивство або завдання ушкоджень, небезпечних для життя
Середній	Існує ймовірність насильницьких дій, спрямованих на завдання фізичного болю або фізичного чи морального страждання, приниження людської гідності, сексуальне насильство (у тому числі вчинення корисливих злочинів із застосуванням або погрозою застосування насильницьких дій)
Низький	Відсутні підстави вважати ймовірними насильницькі дії

Матриця визначення рівня ймовірної небезпеки для суспільства

РИЗИК ЖИТТЮ ТА ЗДОРОВ'Ю	високий	Високий	Високий	Дуже Високий
	середній	Середній	Середній	Високий
	низький	Низький	Середній	Середній
		низький	середній	високий
РИЗИК ВЧИНЕННЯ ПОВТОРНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ				

Додаток Д

Таблиця 1 Результати дослідження термінальних цінностей

№	Цінність	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	Середній бал
1	Активне діяльне життя	10	2	12	2	5	5	3	8	5	2	16	11	9	2	1	4	14	15	8	8	13	2	7	10	9	7.32 (3)
2	Життєва мудрість	7	9	10	4	7	11	5	10	6	1	5	4	7	17	3	2	9	18	9	11	7	1	14	2	12	7.64(4)
3	Здоров'я (фізичне й психічне)	2	1	1	3	1	2	6	1	1	12	1	1	5	10	5	11	8	17	2	1	6	3	13	1	13	5.08(1)
4	Цікава робота	18	14	9	8	6	15	8	9	7	13	13	12	6	9	8	13	4	14	12	15	2	4	6	3	14	9.68(8)
5	Краса природи й мистецтва	3	16	14	11	16	8	4	15	16	14	14	17	8	6	9	12	16	16	16	13	15	6	15	9	16	12.2(14)
6	Любов	4	7	8	1	4	4	13	12	17	11	4	3	4	3	18	16	10	11	3	3	3	7	4	4	17	7.64(4)
7	Матеріально забезпечене життя	6	12	13	6	10	14	14	17	3	15	15	7	10	7	12	15	17	13	4	4	11	8	5	7	18	10.52(11)
8	Наявність гарних і вірних друзів.	9	4	7	7	17	7	18	5	4	16	12	15	11	12	13	9	13	7	5	14	14	5	2	12	6	9.76(9)
9	Суспільне визнання	15	18	6	9	11	10	17	6	15	4	17	13	18	18	15	7	11	12	6	6	16	9	8	11	5	11.32(12)
10	Пізнання	14	11	16	10	13	13	1	14	14	3	6	5	12	15	2	6	2	8	14	17	12	14	10	8	4	9.76(9)
11	Продуктивне життя	11	13	11	8	14	16	2	2	13	17	7	8	14	16	4	1	5	6	10	5	5	12	9	5	11	9(7)
12	Розвиток	5	8	5	17	2	9	11	3	12	5	8	6	13	14	14	3	6	4	13	10	4	16	11	13	10	8.88(6)
13	Розваги	17	17	18	16	18	18	12	18	11	6	18	18	15	13	10	5	18	9	7	9	18	15	12	14	7	13.56(16)
14	Воля	8	5	2	14	8	1	15	13	10	7	2	9	1	11	11	8	1	1	11	12	8	17	3	15	8	8.04(5)
15	Щасливе сімейне життя	1	10	3	5	3	3	16	4	2	8	3	2	3	1	17	10	12	2	1	2	1	11	1	6	1	5.52(2)
16	Щастя інших	13	15	15	15	15	12	7	11	8	9	9	10	16	4	6	18	7	5	17	16	10	10	18	16	3	11.4(13)
17	Творчість	16	6	17	13	12	17	10	16	9	18	10	16	17	8	7	14	3	10	18	18	17	18	17	17	2	13.04(15)
18	Упевненість у собі	12	3	4	12	9	6	9	7	10	10	11	14	2	5	16	17	15	3	15	7	9	13	16	18	15	10.32(10)

Додаток Е

Таблиця 2 Результати дослідження інструментальних цінностей

№	Цінність	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	Середній бал
1	Акуратність	9	11	13	2	1	15	9	9	17	10	15	12	4	11	2	17	1	3	8	13	6	10	13	14	12	9.48(11)
2	Вихованість	2	9	7	1	4	4	8	11	6	9	2	11	3	12	3	8	3	1	2	18	7	3	1	1	13	5.96(1)
3	Високі запити	3	8	18	5	5	13	10	10	18	11	14	17	10	8	5	9	4	2	18	4	16	17	18	18	11	10.88(13)
4	Життєрадісність	11	3	1	4	16	3	11	14	1	12	1	2	1	4	6	10	17	11	9	16	15	18	12	8	10	8.64(6)
5	Дисциплінованість	10	5	8	6	6	7	12	2	16	13	16	13	5	6	15	12	5	12	4	15	8	9	11	9	4	9.16(9)
6	Незалежність	12	10	9	3	14	9	15	17	15	1	3	10	2	3	11	1	2	13	3	14	14	16	2	2	5	8.24(5)
7	Непримиримість до недоліків	17	14	17	8	7	12	16	18	14	14	13	18	18	2	13	2	15	15	17	7	2	15	17	7	6	12.16(18)
8	Освіченість	5	1	10	7	18	6	5	12	13	15	4	15	6	1	18	5	6	9	16	3	3	4	10	13	16	8.84(7)
9	Відповідальність	13	2	2	10	8	8	3	13	12	2	8	3	7	5	16	3	7	14	10	8	1	5	3	3	17	7.32(2)
10	Раціоналізм	4	13	3	9	9	10	4	1	11	3	17	4	8	18	14	13	8	10	14	2	9	11	16	6	18	9.4(10)
11	Самоконтроль	16	7	11	13	10	11	2	5	10	4	7	1	9	17	17	11	9	7	5	6	10	6	4	5	1	8.16(4)
12	Сміливість у відстоюванні своєї думки	6	6	14	14	17	5	1	15	9	5	18	5	11	15	7	4	16	6	6	11	11	12	9	15	7	9.8(12)
13	Тверда воля	18	4	15	15	11	2	7	6	8	6	5	7	12	16	1	6	18	18	13	12	12	1	5	4	3	9(8)
14	Терпимість	11	17	4	16	12	18	13	16	7	7	9	6	13	10	4	7	10	17	7	10	18	13	8	10	15	11.12(14)
15	Широта поглядів	7	12	16	12	15	14	6	4	5	8	12	16	14	9	8	14	11	16	15	5	17	7	15	12	14	11.36(15)
16	Чесність	1	15	5	11	2	1	14	3	2	16	6	8	15	13	10	16	12	4	1	8	4	2	6	17	2	7.76(3)
17	Ефективність у справах	15	16	12	17	13	16	17	7	3	17	10	9	16	7	9	18	13	8	12	1	13	14	14	11	8	11.84(17)
18	Чуйність	8	18	6	18	3	17	18	8	4	18	11	14	17	14	12	15	14	5	11	17	5	8	7	16	9	11.72(16)

